

د. عبدالرحمن قاسملو

چل سال څه بات له پیناوی نازادی

۱۳۲۶-۱۳۳۲ فہرستی سیہم

چاپی مرکز

۱۹۹۱

۱۳۷۰

د. عبدالرحمن قاسملو

چل سال خه بات له پیناوی نازادی

فہ سلی سیہم ۱۳۳۲ - ۱۳۲۶

چاپی یہ کم

پیوست

فہرستی سیہم :

- * ۳۴ - ۷ ہروراز و نشیوی ماوہی پاشہ کشہ
- * ۵۹ - ۳۵ بوژانہوہی بزورتنہوہی نیشتمانی
- * ۷۶ - ۶۰ کہ شہ کردنی تیکوشانی حیزب
- * ۸۷ - ۷۷ گودیتای ۲۸ ی گہلاویز

*****
* ناوی کتیب : چل سال خہبات لہیناوی ازادی - فہرستی سیہم

* ناوی نووسر : شہہیدی مہزن د وکتور "عبدالرحمن قاسلو"

* نورهی چاپ : بہکم

* سالی چاپ : ۱۳۷۰ ی ہتاوی

* بلاوگرہوہ : کومیسینسی تہلیفاتسی

* حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیران

*****

٤م نامیلکھیہ

خوینہرہ بہر پڑہ کان !

سالی ۱۳۶۴ بہرگی یہ کہ می کتیبی "چل سال خہ بات
 لہ پیناوی شانادی" لہ نووسینی ماموستای شہید
 دکتور قاسملووی نمبر پلاو کرایہ وہ کہ تائستہ دووچارو
 ہر چارہ ی لہ ہزاران نوسخہ دا چاپ کراوہ و لہ لایہن
 خوینہرائی کورد و ٹوگرانی میژووی خہ بات
 رزگار یخووانہ ی کوردی شیرانہ وہ پیناوی یہ کی گہرمی
 لی کراوہ ، دوکتور قاسملووی بہ تہ ماہو ہتہ ۲۵ ی
 گہ لاویژی سالی ۱۳۶۴ کہ جیژنی چل سالہ ی دامہ زرائسی
 حیزیی دیموکراتی کوردستانی شیران بووہ تہ و کتیبی
 لہ سی بہرگ دا تہ و او بکاء بہلام بہ داخوہ پرکاری و
 کہ ندوکوسی سہرریگی خہ بات تہ و دہرفہ تہ یان
 نہ داہ ہتہ لہ سالی ۱۳۶۸ دا شہید کراوہ تہ و کسارہ
 بہرہ مدارہ ی ناتہ و او سایہ وہ .

ماوہ یہک لہ مہ و بہر لہ نیو عارشیوی تاییہ تیس
 دوکتوری شہید دا فہ سنی یہ کہ می بہرگی دووہہ

چل سال خبات ... " که و ته به رچاو . ته گه رجی و هک
بوخوی له سه ره تای به رگی به که م دانوو سبویه ، به رگی
دوره می شه م کتیبه به جوار فسل ته و او ده بوو ، به لام
دیسایش پیمان حریف بوو ته و تاقه فسلهش به چاپ
نه کراوی بمینیتته وه .

ئیمه هیواد ارین شه جواریه که به رگی " چل سال
خبات ... " ی دوکتور قاسملووش ههروهک به رگی به که م له
روون کردنه وه ی رووداوه کانی به کیک له گرنگترین
قونناخه کانی میژووی چیز ی دیموکراتی کوردستان و
ههروه ها میژووی خباتی رزگاریخو ازانه ی گه لانی شیران دا
که لکی باشی بو هه موو خوینهرانی هه بی . هه رله و کاته دا
شاواته خو ازین له پاشه روژداکاره که ی دوکتوری شهید پشتی
بگریژ و کورته میژووی نیزیک به نیوسه ده خباتی
چیزی دیموکراتی کوردستان به نووسراوی بدریته ده ستی
تیکوشهرانی حیزب و به ره ی داهاتوو .

هه زاران سلاو بو گیانی ماموستای زاناو نووسه ره ی
به توانا دوکتور قاسملووی مه زن ، به رده و امی بو
رئبازه که ی و سه رکه وتن بوئامانجه به رزه ئینسانی به کانی .

کومیسوونی ته بلیغاتی

چیزی دیموکراتی کوردستانی شیران

۱۳۷۰ ی هه تاسراوی

فه سلی سیهه م:

له رووخانی کۆماره وه تا کودیتای ۲۸ی گه لاوئژ

۱- هه وراز و نشیوی ماوهی پاشه کشه

تیک چوونی حکومه تی میلیی ئازربایجان و کۆماری کوردستان وههروه ها شکستی حیزبی تووده بووبه ههوی پاشه کشه ی جوولانه وهی دیموکراتی له سه رانه ری ئیران دا . شه مه سه رکه وتنیکی گه و ره ی کۆنه په رستی ئیران به سه ر جوولانه وهی پش که وتن خوازانه دا بوو ، سه سه رکه وتنیک که کۆنه په رستی ته نانه ت به خه ونیش چا وه پروان نه بووبه و ها سانی په وه ده ست بی . له لایه کی دیکه شه وه شه مه سه رکه وتنی سیاسه تی به کگرتووی دووده و له تی ئیمپریالیستی ، ئینگلیس و نه مریکا به سه رسیاسه تی سووییتی له ئیران دا بوو .

پاشا هاتنی له شگری سووربو ئیران و به تابه تسی سه رکه وتنی به کیتی سووییتی به سه رفا شیزم له شه ری دووه می جیهانی دا ، گهلانی ئیران سه مپاتی و خو شه ویستی به کی زۆریان به رامبه ربه یه کیتی سووییتی په یدا کردبوو . پاش تیک شکانی جوولانه وهی دیموکراتی له ئیران شه خو شه ویستی به تارا ده یه کی زۆر له رزۆک بوو له وه راکه

یه کیتی سوویتی نهک هر له باری نیزامی نه وه هیه چ
 دیفا عیگی له جوولانه وهی دیموکراتی نه کرد (نه گهر چی
 هر وهک گوتمان ، چا وه پروانسی نه وچه شه دیفا عه بی چی بوو) ،
 به لکووته نه ت له باری سیاسی شه وه پشتیوانی یه کیتی
 شه وتوی لی نه کرد ، به شیک له کومه لانی خه لک نیسب که ت به
 سیاسی یه کیتی سوویتی که چاران ئیمانیا ن پیی هه بوو ،
 دوو دل بوون .

سه رکه وتنی کونه پهرستی به راستی هر وهک تیک شکانی
 جوولانه وه بوگه لانی ئیران گران ته وا بوو . له سه رانسه زی
 ئیران دانیزیک به ۲۰/۰۰۰ کهس له لایه ن بانه کسانسی
 کونه پهرستی یه وه کوژران و ئیعدام کران ، هزاران کس
 خرانه به ندیخته وه ، هزاران بنه ما له له تا زربا یجان و
 کوردستان بو به شه گانی دیکه ی ئیران دوور خرانه وه و بو
 ما وه یهک له سه رانسه ری ئیران دا جهوی خه فه قان و فه زای
 ته وژم و زورداری زیندوو بووه . کومه لانی خه لک وره یان نزم
 بیوو و بی ده رتانی و نا هومییدی ئاسمانی ولاتی دا گرت بوو .
 ترسی شه وه هه بوو که دیکتا توری یه کی ره ش وهک سه رده می
 ره زا شا بو ما وه یه کی دوور و در پزل له ئیران دا زال بی .

به لام پاشه کسه ی جوولانه وهی دیموکراتی له هه موو
 به شه گانی ئیران دا وهک یهک نه بوو . نه گهر له سه رانسه ری
 ئیران داله باری سیاسی یه وه شیوه ی پاشه کسه وهک یهک بوو ،
 کومه لانی خه لک نا هومید بوون و بو ما وه یهک هیوا یه کیان به
 پیشه وتنی جوولانه وه نه ما ، له باری ته شکیلاتی یه وه وه زعه که
 جیا واز بوو ، چیزبی توو ده به تا یبه تی له تاران توانی ژور
 زووته شکیلاتی خوی زیندوو بکا ته وه .

به‌لام پاش تیک چوونی حکوومه‌تی میللی ئازربایجان و کۆماری کوردستان و پاشه‌کشه‌ی جوولانه‌وه‌ی سهرانه‌ری له نیوریزه‌کانی به‌رپوه‌به‌ریی حیزبی تووده‌دانا کۆکی پیک هات. هیندیک له‌ریبه‌رانی حیزبی تووده، به‌رپوه‌به‌رایه‌تی شه‌وحیزبه‌وسیا سه‌تی ده‌ره‌وه‌ی یه‌کیته‌ی سوویته‌یان به‌ به‌رپرسی تیکستی جوولانه‌وه‌له‌ئیران داده‌نا. پاش ماوه‌یه‌ک باس و‌کیشه‌له‌نیوریزه‌کانی حیزبی تووده‌دا، خه‌لیلی مه‌لیکی و‌ئه‌نوه‌ری خامه‌یی شه‌ندا مانی به‌رپوه‌به‌ری له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌کاره‌کان، له‌حیزبی تووده‌جودا بوونه‌وه‌و به‌ ئینشعایی ناویان ده‌رکرد. شه‌وانه‌خه‌ریک بوون حیزبیکسی دیکه‌به‌ناوی حیزبی سو‌سیالیست دامه‌زرتین، به‌لام له‌به‌ر دووه‌وه‌سه‌ره‌نه‌که‌وتن: یه‌که‌م شه‌وه‌بووکه‌کۆمه‌لانی شه‌ندا م و‌ لایه‌نگری حیزبی تووده‌له‌گه‌لیان نه‌که‌وتن، دووه‌میش شه‌وه‌که‌هه‌رچه‌ند سیا سه‌تی سوویته‌ی له‌ئیران دا تووشی شکست ببوو، به‌لام له‌نیولا په‌نگران و‌شه‌ندا مانی حیزبی تووده‌وته‌نا نه‌ت ئینشعایی یه‌کانیش دانفووزی هه‌رما بوو. یه‌کیته‌ی سوویته‌ی له‌ریگای رادیوی موسکۆ و‌چاپه‌مه‌نی یه‌کانی به‌وه‌هیرشی کرده‌سه‌ر ئینشعایی یه‌کان که‌له‌نه‌تیجه‌دا شه‌وان سه‌ره‌نه‌که‌وتن و‌نه‌یان توانی حیزبی تایبه‌تی خویان پیک بینن.

پاش تیک چوونی کاری ئینشعایی یه‌کان، حیزبی تووده‌ریزه‌کانی خۆی یه‌کگرتوو کردوله‌ 5 ی بانه‌مه‌ری 1327 دا دووه‌مین کۆنگره‌ی خۆی پیک هینا. له‌م کۆنگره‌یه‌دا که‌ 118 نوینه‌رتییدا به‌شدار بوون جوولانه‌وه‌ی سالسه‌کانی 25 - 1324 ی ئازربایجان ته‌ئیدکرا و‌به‌ره‌وا دانرا. به‌لام

کۆنگره‌ی حیزبی تووده هۆیه‌کانی تیک شکانی جوولانه‌وه‌ی روون نه‌کرده‌وه وئه‌وه‌نده‌ی پیوه‌ندیی به‌سیاسه‌تی به‌کیته‌ی سوویتی و تیکۆشانی به‌رپوه‌به‌رسی حیزبی تووده‌وه‌هه‌بسوو، سه‌ریۆشی له‌سه‌رئه‌وه‌هه‌له‌وجه‌وتیا نه‌داناکه‌له‌لایه‌ن شه‌سه‌م دۆوانه‌وه‌روویان دا‌بوو، وله‌راستی دا‌به‌رامبه‌سه‌ریسه‌را بردووی خۆی بۆچوونیکێ ره‌خنه‌گرانه‌ی هه‌له‌نه‌بژارد.

کۆنگره‌ی حیزبی تووده‌ه‌ئینشعابی به‌کانی مه‌حکووم کردو ته‌خا ئینی دانان، شه‌مجا چونکه‌نه‌ندان مان ولایه‌نگرانسی حیزبی تووده‌پشتیوانی یان لی‌نه‌کردن وه‌ه‌روه‌ها به‌کیته‌ی سوویتی‌ش مه‌حکوومی کردن، ئینشعابی به‌کان به‌ره‌به‌سه‌ره‌ به‌رش و بلاو بوونه‌وه‌و نه‌یان توانی وه‌ک هیزیکێ ریک‌خرا و رۆلێکی به‌رچا وله‌سیاسه‌تی ئێران دا‌وه‌شه‌ستۆبگرن. (۱)

(۱) - کۆنگره‌ی دووه‌می حیزبی تووده‌له‌میژووی شه‌م حیزبه‌ دا‌جیکایه‌کی نایبه‌تی هه‌یه، چونکه‌هه‌م له‌هه‌ل و مه‌رچیکێ رۆرتاسک دا‌گیرا وه‌هه‌م دو‌اکۆنگره‌شه، واته‌له‌سالی ۱۳۲۷ه‌وه‌تا ئیستا که ۳۹ سال تێ‌ده‌په‌ری، هه‌چ کۆنگره‌یه‌کی دیک‌ه‌ی حیزبی تووده‌ پیک نه‌ها‌توه، هه‌رچه‌ند زۆر جار ده‌ره‌تانی پیک هه‌ینانی کۆنگره‌هه‌بووه، له‌ئاکام دا‌چه‌ندین جار به‌رپوه‌یه‌ - رایه‌تی حیزبی تووده‌هه‌یندی که‌سی به‌ئendamی کۆمیته‌ی ئا‌وه‌ندی ناساندوه، که‌زۆر به‌ی زۆری شه‌وانه‌له‌لایه‌ن هه‌ندانانی کۆمیته‌ی نا‌وه‌ندی پێشوه‌وه‌دیاری کرا و نو هه‌چ کۆنگره‌یه‌ک هه‌لی‌نه‌بژاردوون. ئیستاش شه‌وانه‌ی له‌سالی ۱۳۶۴ه‌وه‌خوێان به‌ناوی کۆمیته‌ی نا‌وه‌ندی حیزبی تووده‌

پاشه‌کشی ئا زربایجان له‌وپه‌ری شپزه‌یی دا به‌پێوه‌چوو، هه‌روه‌ها که‌گوتمان ئه‌وه‌پاشه‌کشه‌نه‌بوو، ئاش به‌تالی ته‌واو بوو. به‌پێوه‌به‌ران هه‌لاتن و خه‌لک و لایه‌نگران و ئه‌ندا مانسی فیرقه‌ی دیموکراتی ئا زربایجانیا ن به‌جێ هیشت که‌ به‌هزاران که‌سیان لێ‌کوژرا. ئه‌وه‌له‌لایه‌که‌وه‌بوو به‌هتۆی رق و بیزاریی به‌شیکێ زۆر له‌گۆمه‌لانی خه‌لک سه‌بار هه‌ت به‌ به‌پێوه‌به‌رانی فیرقه‌ی دیموکرات، له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ ئه‌وه‌په‌ری نا‌هومییدی و بێ‌ده‌ره‌تانی له‌نیۆخه‌لک دا پێشک هینا. خه‌لک ئیمانیا ن به‌فیرقه‌ی دیموکراتی ئا زربایجان سست بوو. کۆنه‌په‌رستی ئیتران وه‌روه‌ها ئه‌مریکا و ئینگلیس که‌خۆیان هه‌لسوو‌پێنه‌ری ئه‌سلی تیک شکاندنسی جوولانه‌وه‌کانی سالی ۲۵ - ۱۳۲۴ بوون، زۆریان هه‌ول دا به‌کیستی سووبیستی به‌تاوانبار له‌قه‌لم بده‌ن و توانیان له‌ نیۆکۆمه‌لانی خه‌لک دا ئه‌و بیرو‌رایه‌به‌هێزکه‌ن.

ته‌شکیلاتی فیرقه‌ی دیموکرات به‌ته‌واوی لیک ب‌لاو بووو

ده‌ناسین، ده‌کرێ ب‌لین که‌ته‌نا نه‌ت یه‌کیشیا ن هه‌ل‌ب‌زێراوی کۆنگره‌ی حیزبی تووده‌یا ئه‌ندا مانسی حیزبی تووده‌نیسن. بێ‌گومان له‌زێرپێنانی دیموکراسی نیۆحیزبی یه‌کیک له‌ هۆیه‌کانی ئه‌م کاره‌ساته‌یه‌که‌له‌پاش سالی ۱۳۶۲ به‌سه‌ره‌ حیزبی تووده‌ها ئه‌وه، که‌هه‌م ته‌شکیلاته‌که‌ی به‌یه‌کجاری له‌ لایه‌ن پۆلیسه‌وه‌ ئا شکرابووه‌ و سه‌رکوت کرا و هه‌وه‌م قه‌در و حورمه‌تی خۆی له‌لای گه‌لانی ئیتران به‌ته‌واوی له‌ده‌ست

هه‌ل وه شایه وه وشویننه وارێک له وته شکیلاته له ئازربایجانی شیران دانسه ما، فیرقه به بهرپێوه بهری وچه ندین ههزار شه‌ندا میه وه کوچی کردبو ئازربایجانی سوویتی ولسه وی ته شکیلاتی خوئی دامه‌زرانده وه وچه ندین سالییش به‌ناوی ته شکیلاتی فیرقه له وی تیکوشانی هه‌بوو و ژنا مه‌ی خوئی بلاوده کرده وه، رادیوی نه‌ینی به‌ریوه ده‌برد، به‌ریوه به‌ری به‌بوو، کوئوونه وه ی هه‌بوو، به‌نا و تیکوشانی حیزبی هه‌بوو، به‌لام له وکاته وه فیرقه ئیدی نه‌ی توانی خوئی لسه ئازربایجانی شیران دا بگریته وه، واته هه‌م له به‌باری سیاسی وه هه‌م له به‌باری ته شکیلاتی به‌و ئاش به‌تال لسه ئازربایجان داته‌وا و ته‌که‌میل بوو. به‌م جوهره‌ به‌ریکی زۆر گه‌وره‌ له جوولانه وه ی میلی - دیموکراتی له ئازربایجان درا، که به‌داخه وه ته‌ستاش شویننه واری هه‌رما وه، لسه که ته‌وه چه‌ندین جار ده‌ره‌تانی تیکوشان بووه ده‌ست هه‌نانی مافه‌ره‌ واکانی گه‌لی زۆر لیکراوی ئازربایجان بیه‌ک هاته‌وه، به‌لام جوولانه وه ی نه‌ته‌وه یی له ئازربایجان هه‌تسا ئیستاش به‌ره‌ی نه‌گرتوه که به‌ی گومان به‌کتیک له هه‌یه‌کانی ئاش به‌تالی سالی ۱۳۲۵ (ه).

هه‌ل وه ره‌جی گوردستان هه‌م له گه‌ل ئازربایجان وه هه‌م له گه‌ل وه زعی ناوچه‌کانی دیکه‌ی شیران جیا وازی هه‌بوو. له گوردستان نه‌پاشه‌کشی رێک و بێک گراونه ئاش به‌تالی ته‌وا و، دوو روودا و ته‌شیری ئاش به‌تالیان که‌م کس کرده وه، به‌که‌م ته‌وه که به‌پێچه‌وانه‌ی به‌ریوه به‌رانی فیرقه‌ی دیموکراتی ئازربایجان، بیه‌ه‌ واقازی و به‌ریوه به‌رانی حیزبی دیموکرات به‌ گشتی ولاتیان به‌جی نه‌هیه‌ت وله گه‌ل

خه‌لکی کوردستان مانه‌وه . راوه‌ستان وشه‌هیدبوونی پیشه‌وا قازی نیشانی داکه‌شه‌وبه‌ئا مانجی حیزبه‌که‌ی وگه‌له‌که‌ی وه‌فادار ماوه‌ته‌وه . ئه‌م هه‌لوپسته‌له‌گه‌ل هه‌لاتنه‌ی به‌ری‌پوه‌به‌رانی فیرقه‌جیا وازی زۆربوو . له‌کوردستان پاشه‌کشه‌شه‌وه‌شی له‌گه‌ل نه‌بو و که‌هه‌بنده‌ی تا قمی نی‌و‌خۆ‌پیی هه‌رش به‌ونه‌سه‌رئه‌ندا مانی حیزب و به‌رپرسیان و بیان‌کوژن ، کاره‌سا تیک‌که‌له‌ئا زریا بجان به‌یان و به‌رینی رووی دا . له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌به‌ره‌ئستی ئازایانه‌ی بارزانی به‌کسان زه‌یری زۆر توندی له‌له‌شکری ئیتران وه‌شان دو‌خۆ‌به‌زل زانی و له‌خۆ‌پایی بوونی شه‌وله‌شکری تیک‌شکانده‌که‌دا گیرکردنه‌وه‌ی ئازریا بجان به‌سه‌رکه‌وتن تیک‌می‌زووی گه‌وره‌بو‌خۆ‌سۆی داده‌ناوله‌ئاکام دا و ره‌ی کو‌مه‌لانی خه‌لکی کوردستانی به‌رز کرده‌وه .

ئه‌م دو‌ور و داوه‌بوون به‌هۆی شه‌وه‌که‌شکستی سیاسی له‌ کوردستان تارا ده‌به‌کی زۆر له‌گه‌ل ئازریا بجان فه‌رقه‌سی هه‌بی و خه‌لک شه‌وه‌نده‌ئا هوم‌په‌نده‌بن و شه‌وه‌نده‌ش خۆیان به‌ سێ‌ده‌ره‌تان نه‌زانن . به‌لام له‌باری ته‌شکیلاتی به‌وه‌ وه‌زع له‌ ئازریا بجان باشتر نه‌بوو . ده‌کو‌ئ بلی‌ین که‌ ته‌شکیلات به‌ به‌کجاری ئاش به‌تالی کردوله‌راستی دا پاش تیک‌چوونسی کو‌ماری کوردستان شتیک به‌ناوی ته‌شکیلاتی حیزبسی دیموکرات نه‌ما بوو . چونکه‌به‌په‌چه‌وانه‌ی فیرقه‌ته‌نی‌سا ژماره‌به‌کی که‌م له‌ئه‌ندا مانی حیزبی دیموکرات بو‌ ده‌ره‌وه‌ کو‌جیان گه‌رد ، بو‌یه‌ئه‌م حیزبه‌له‌ده‌ره‌وه‌ش ته‌شکیلاتیکی بو‌ پیک نه‌هات .

به‌لام زۆر زوو ده‌رکه‌وت که‌کو‌نه‌به‌رستی ره‌ش له‌گه‌ل

ئەو هی سەرکەوتنێکی گەورە هی بە دەست هیناوە، ئەو هێزە نیه که بتوانی بۆما وە یهکی دوور و درێژ له سەرانی ئێران دادیکتا تۆری یهکی تونددا بمه زڕینی، له تاران و شاره گەرەکانی دیکه ی ئێران چەندمانگ زیاتر له تیک چوونی کۆماری کوردستان و حکومەتی میلیتی ئازربایجانی رانه بردبوو که حیزبی تووده و چەند حیزبی دیکه که له ئۆبۆزیسیۆن دابوون، دەستیان بە تیکۆشانی ئا شگرا کرد، له کوردستان و هه زه که که میک ناله بار تر بوو، چونکه ئه و هه رفه ت و ئا زادی به له وی پیک نه ها تبوو، به و حاله ش ته نیسا سالتیک پاش شه هیدبوونی پتسه واقازی، لاوانی نسا و چهی مه ها با دجالکیی سیاسیان ده ست پی کرده وه و پیوه ندی یان پیکه وه گرت و یه که م ریکخرا و هکانی حیزبی دیموکراتی یان زیندوو کرده وه، گوواریکیان به ناوی "ریگا" بلاو کرده وه که چەند ژماره ی لی ده رچوو، ئەم گوواریه درێژه پی دانی خه باتی حیزبی دیموکراتی له به رجا و بوو و خه لکی به ره و تیکۆشانی هان ده دا، ده رچوونی "ریگا" شوینیکی باشی له سەرلاوه کسان دانا.

له زیندوو کردنه وه ی ریکخرا و هکانی حیزبی دیموکرات دا به ریوه به رانی پیشووی حیزبی دیموکرات هیچیان به شدار نه بوون، به شی هه ره به خرخ و هه ره تیکۆشهریان یا ئیعدام کرابوون یا له زیندانه کان دابوون، به شیکه سی دیکه بیروبا وه ری خۆیان پاراستبوو به لام نه تان توانی خۆرا بگرن و چوون بۆ ده ره وه ی ولات، به شی هه ره زۆری به زپوه به ران و کادره گانی شه و کاته ی حیزبی دیموکرات واته شه وانته ی نه ئیعدام و نه زیندانی کرابوون و نه بۆ ده ره وه هه لاتبوون،

ده‌ستیان له‌سیاسه‌ت هه‌ل گرت و خه‌ریکی کارو‌کا سه‌بیی خۆیان بوون، ژماره‌یه‌ک سه‌رۆ‌ک عه‌شیره‌ت له‌به‌ر په‌رسیانی حیزب‌که‌سه هه‌ر له‌زه‌مانی کۆماری کوردستانیش دا هه‌ر کام به‌شێوه‌یه‌مک په‌تۆه‌ندیان له‌گه‌ل رێژیمی شادا مه‌زرا نده‌بوو، و یه‌—پرای هه‌یندیگ که‌سی دیکه‌که‌ره‌نگه‌نه‌وه‌خته‌په‌تۆه‌ندیان نه‌بوو، به‌لام پاشان شانا‌زییان به‌وه‌ده‌که‌که‌دژی کۆماری کوردستان تی‌کۆشاون، ره‌نگی خۆیان گۆپری و بوون به‌پیاوی شاورێژیم و چه‌ندیین سا‌ل خزمه‌تی رێژیمی کۆنه‌په‌رسته‌سی شاهه‌نشا هه‌یان کرد، به‌م‌جۆره‌له‌به‌ر په‌تۆه‌به‌ران که‌سه‌گی سه‌ناویانگ نه‌ما که‌به‌توانی شه‌ندا مان و لا‌به‌نگرانی حیزباله‌ده‌وری خۆی کۆبکا ته‌وه‌وسه‌ر له‌نوێ ریک‌خراوه‌که‌—پاشان به‌ووژینه‌په‌وه‌، شه‌وه‌زیاتر لوان بوون که‌هه‌ر چه‌سه‌نه‌ند تا‌قی‌کردنه‌وه‌ی حیزبیان که‌م‌بوو، به‌لام ئازایانه‌ها تنه‌نیو مه‌یدانی خه‌بات و به‌بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی "رێگا" رێگای تیکۆشانه‌سی حیزبا به‌تیان خۆش‌کرده‌وه‌.

ئه‌ولوانه‌ چونکه‌ تا‌قی‌کردنه‌وه‌ی سیاسیان که‌م‌بوو و که‌سه‌ش نه‌بوو رێنوێنیان بکا، له‌سه‌ردوو‌پرسیان ما‌بوونه‌وه‌، به‌شیکیان هه‌ر له‌سه‌ره‌تا وه‌له‌و په‌روا به‌دا‌بوون که‌ده‌به‌تی ته‌شکیلاتیکی به‌ته‌واوی کۆمونیستی دا‌به‌مه‌زری، که‌ده‌که‌سه‌ری بلێین شه‌وه‌ دژ‌کرده‌وه‌یه‌ک بوو به‌رامبه‌ر به‌وه‌زه‌که‌ دوا‌ی شاش به‌تال له‌کوردستان پیک‌ها‌ت‌بوو، شه‌وه‌بوو که‌هه‌یندیگ له‌لوان به‌ناوی کۆمه‌له‌ی کۆمونیستی کوردستان و یه‌ستیان دژ‌به‌ته‌تیکۆشانی خۆیان به‌دن، له‌حاله‌یکدا زۆربه‌ی زۆریان به‌تیان خۆش‌بوو هه‌ر له‌سه‌ر رێبازی حیزبی دیموکرات به‌سن، به‌ره‌به‌ره‌که‌ما به‌تییش شه‌م رێبازه‌ی په‌سند‌کردو‌گشتیان ناو

وربازی حیزبی دیموکراتی کوردستانیا ن هه ل سزاردده وه .
 شه وریکخرا وه حیزبی یه که تازه بیک ها تنووله سه سه ر دوو
 خه ت ده جوو لایه وه ، له خه تیکه وه هه و لای ده داله گه ل ریکخرا وه
 کانی کوردستانی عیراق پیوهندی بگری که بریتی بوون له
 ریکخرا وه کومونستی یه کان (شه وکاته حیزبی کومونستی
 عیراق جه نده پارچه بوو) وپارتنی دیموکراتی کوردستان که
 بینه تر لقی یک بووله حیزبی دیموکراتی کوردستان وراست
 سالتیک پاش دامه ز رانی شه م حیزبه له ۲۵ ی گه لاویستی
 ۱۳۲۵ دا وه ک حیزبیک سهر به خوله کوردستانی عیراق
 دامه ز رابوو ، لاوه کان له به ره هستی کوردایه تی یا بوو
 وه رگرتنی یارمه تی یا بوو شه هه ت ده جوون بۆلای ریکخرا وه
 سیاسی یه کانی شوپوزیسیونی عیراقی ، به تاییه تی شه وانده ی
 له کوردستان دا چالاکیا ن هه بوو . له خه تیکه دیکه شه وه
 تی ده کۆشاله گه ل به ریوه به رسی حیزبی تووده ی تیران له
 تاران پیوهندی بگری و تیکۆشانی خۆی له کوردستان له گه ل
 شه و حیزبه ریک بها ، هه ر دوو شه و خه تانه ما وه بیه گ سه رده وه ام
 بوون ، زۆری پیوه جوو حیزبی تووده ئا ماده بوو پیوه نده بیسی
 خۆی له گه ل ریکخراوی حیزبی دیموکرات له مه هه سا با د
 دا بمه ز رینی ، رابیتی نیوان حیزبی دیموکرات و حیزبی
 تووده شه وکاته له تاران صارم الدینی صادق وه زیری بوو که به
 هۆی سه دیقی شه نجیری ئاز ره وه رینوتینی یه کی زۆری لاوانی
 مه ها بادی ده کرد . (۱) به ریوه به رسی حیزبی تووده شه وکاته

(۱) - صارم الدینی صادق وزیر له رووناک بیرانسی

له‌و‌پ‌روا‌یه‌دا‌بو‌و‌که‌ه‌م‌ له‌بار‌ی‌ ته‌ش‌کی‌لات‌ی‌ وه‌م‌ له‌ب‌بار‌ی‌ سی‌اس‌ی‌ به‌وه‌ری‌ک‌خ‌را‌وه‌کان‌ی‌ ح‌یز‌ب‌ی‌ د‌یم‌وک‌رات‌ له‌ک‌ورد‌ستان‌ ده‌ب‌ی‌ به‌گ‌شت‌ی‌ به‌پ‌ره‌وی‌ به‌ر‌پ‌وه‌به‌ری‌ ح‌یز‌ب‌ی‌ تو‌وده‌بن‌،‌ له‌سه‌ راست‌ی‌ دا‌به‌ش‌یک‌ بن‌ له‌ته‌ش‌کی‌لات‌ی‌ ح‌یز‌ب‌ی‌ تو‌وده‌،‌ به‌لام‌ نا‌وی‌ ح‌یز‌ب‌ی‌ د‌یم‌وک‌رات‌ی‌ ک‌ورد‌ستان‌ ب‌یا‌ر‌ب‌زن‌ وه‌ه‌ر‌به‌ون‌سا‌وه‌ش‌ در‌پ‌ژه‌به‌ت‌یک‌ک‌ۆ‌شان‌ی‌ خ‌ۆ‌یا‌ن‌ ب‌ده‌ن‌ که‌به‌کر‌ده‌وه‌ش‌ هه‌ه‌رو‌ای‌ ل‌ئ‌ی‌ده‌ه‌ات‌ .

له‌به‌ها‌رو‌ها‌و‌ی‌نی‌ ۱۳۲۷‌ دا‌جو‌ول‌انه‌وه‌ی‌ د‌یم‌وک‌رات‌ی‌ له‌ سه‌ران‌سه‌ری‌ ئ‌یر‌ان‌ د‌ی‌بان‌ په‌ره‌ی‌ گ‌رت‌ . ر‌ۆ‌ژ‌نا‌مه‌کان‌ن‌سی‌ ئ‌ۆ‌پ‌ۆ‌زی‌سی‌ۆ‌ن‌ ز‌ۆ‌ر‌به‌ئا‌ش‌ک‌را‌د‌ۆ‌ی‌ کر‌ده‌وه‌کان‌ن‌سی‌ ده‌ول‌ه‌ت‌ ده‌یا‌ن‌ نو‌وسی‌ ور‌ه‌خ‌نه‌یا‌ن‌ ده‌گ‌رت‌ ،‌ به‌ره‌به‌ره‌ ده‌ر‌که‌وت‌ که‌ له‌ت‌اران‌ و‌به‌شه‌کان‌ی‌ د‌یک‌ه‌ی‌ ئ‌یر‌ان‌ و‌به‌تا‌ی‌به‌ت‌ی‌ له‌ شار‌ه‌ گ‌ه‌وره‌کان‌ دا‌ح‌یز‌ب‌ی‌ تو‌وده‌خ‌ه‌ری‌که‌قه‌ره‌بو‌وی‌ شه‌وش‌ک‌سته‌ ده‌ک‌اته‌وه‌که‌له‌سا‌له‌کان‌ی‌ ۱۳۲۵‌ و‌ ۱۳۲۶‌ دا‌ت‌و‌وش‌ی‌ هه‌ه‌وه‌ . ح‌یز‌ب‌ی‌ تو‌وده‌پ‌ه‌یت‌ا‌پ‌ه‌یت‌ا‌ته‌ش‌کی‌لات‌ی‌ خ‌ۆ‌ی‌ له‌ز‌ۆ‌ر‌له‌ش‌شار‌ه‌ گ‌ه‌وره‌کان‌ی‌ ئ‌یر‌ان‌ دا‌ده‌مه‌ز‌ران‌ده‌،‌ هه‌تا‌ده‌ه‌ات‌ نف‌ووز‌ی‌ زی‌ات‌ر

خ‌ه‌با‌ت‌گ‌ی‌ری‌ ش‌اری‌ سه‌ه‌بو‌وه‌ره‌له‌زه‌مان‌ی‌ کۆ‌ما‌ری‌ ک‌ورد‌ستا‌ن‌ - نه‌وه‌له‌گ‌ه‌ل‌ به‌ر‌پ‌وه‌به‌رات‌ی‌ ح‌یز‌ب‌ی‌ د‌یم‌وک‌رات‌ و‌به‌تا‌ی‌به‌ت‌ی‌ له‌گ‌ه‌ل‌ بن‌ه‌مال‌ه‌ی‌ ق‌ازی‌ پ‌ی‌وه‌ن‌دی‌ هه‌بو‌و‌ .

سه‌دی‌ع‌قی‌ شه‌نج‌یری‌ ق‌از‌ه‌رخ‌ۆ‌ی‌ له‌ک‌ادر‌ه‌رو‌ونا‌ک‌ ب‌ه‌ره‌کان‌ی‌ کۆ‌ما‌ری‌ ک‌ورد‌ستان‌ بو‌و‌ولا‌وه‌کان‌ی‌ مه‌ها‌ب‌ادی‌ له‌ن‌یز‌یک‌ه‌وه‌ ده‌ناس‌ی‌ . پ‌اش‌ ت‌یک‌ چ‌و‌ونی‌ کۆ‌ما‌ر‌،‌ ک‌ورد‌ستان‌ی‌ به‌ج‌ئ‌ه‌ی‌شت‌ و

له‌ت‌اران‌ ن‌ی‌شته‌ج‌ئ‌ بو‌و‌ . (د)

ده بو و ته بلیغا ته که ی ته ئسیری زیاتر له سه و وه زعمی سیاسی ولات داد ه نا له و وه زعو حاله دا کونه په رستی ئیران دیسان بیری له وه ده کرده وه که بو پیشگیری له په ره گرتنسی بز ووتنه وه ی دیموکراتی و به تا یبه تی سنووردانسان بو تیکو شانی ئوپوزیسیون وقه ده غه کردنی چا په مه نی سیاسی یه کانی ئوپوزیسیون ریگا یه ک ببینیته وه . دیمانی دیکتا توری یه ک که بتوانی ده سه لاتی کونه په رستی ئیران به سه روکا یه تیبی چه مه ره زاشا سه قا مگیربکا وقازانجسی شیمپریا لیزمی شه مریکا وئینگلیس بیاریزی له ئا سۆ به رچا و ده که وت .

شیمپریا لیزمی شه مریکا وئینگلیس له سه رکوت کردنی جوولانه وه ی دیموکراتی له ئیران وه ره وه ها له به ره کانی دزی سیاسه تی سوویتی دایه ک دل ویه کگرتوو بوون . به لام پاش زال بوون به سه بز ووتنه وه ی دیموکراتی له سالی ۱۳۲۶ دانا کوکی له نیوانیان داخوی نواند . شیمپریا لیزمی ئینگلیس که پیشتر نفووزیکی زوری له ده زگای ده سه لات داری ئیران دایه داکردبوو ، به هیچ جوړیک ئا ماده نه بوولسه نفووزی خوی که م بکا ته وه . به لام شه مریکا له راهه راده ی نیونه ته وه یی دا وه ک ده وله تیکی گه وره ی هه ره سه رکه وتووی پاش شه ری دو وه می جیهانی ، ده وله تیک که به بومی شه تومی به ئا بووری یه کی زور پیشکه وتوو پشت شه ستووربوو ، له پروایه دا بوو که پارسه نگی هیزه کان به قازانجی شه وگوپا وه و شیمپریا لیزمی پیری ئینگلیس توانای پیشووی نه ما وه . بویه ده یه ویست جیگای خوی نه گ هه ره له روژه لاتی نیوه راست وله ئیران دا ، به لکو وله سه رانسه ری جیهان دابکا ته وه . به م

جۆره رقه بهری به کی توند له نیوان ئیستعماری کـۆـنـسی
 ئینگلیس که ئیدی هیژی شه وهی نه ما بووبه ها سانی بتوانی
 شمیرا تۆری خۆی بیاریزی و شمیریا لیزمی تا زه پیستی
 گه یشتووێ شه مریکا که زۆر به هیژی بیوووله خۆی ادهدی کـه
 جیگای ئیستعماری ئینگلیس بگریته وه ، پهیدا بوو .
 نه شه و نفووز ه زۆر که شمیریا لیزمی ئینگلیس له ئیران
 دا هه پیوو ، له گه ل کزی و لاوازیی شه م ده و له ته ریک ده که وت و
 نه شه و نفووز ه که مهی که شه مریکا خاوه نی بوو ، وه لام ده ری شه و
 ده سه لاته سیاسی و ئا بووری و نیرا می به گه وره یه بوو که له
 جیهان دا پهیدای کرد بوو ، نا کۆکی و ناتهبایی نیوان دوو
 شمیریا لیزم له ئیران دا که له باری ئا بووری و
 ستراتیژی یه وه و لاتیککی گرینگ بوو ، به ئا شکر خۆی ده نواندو
 له سهروه زعی سیاسی و نیوخۆش تهئسیری دا ده نا ، هه رکام له و
 ده و له تانه دا روده ستهی خۆیان له نیوی سا و ه خا وه ن
 ده سه لاته کانی ئیران دا پهیدا کرد بوو و هه ر به ک به هۆی شه و
 که سا نه یا شه و هیژا نه وه که له نیوخۆی و لات دا ئا ما ده بوون
 ها و کاریی له گه ل بکه ن ، تیده کۆشا که ره قیبی خۆی له مه پیدان
 وه ده رنی . به لام ههروه ها که گوتمان له سه رکوت کردنی هیژه
 ره سه نه دیموکراتی و نیشتمانی یه کان دا شه و دوو شمیریا لیزمه
 نا کۆکیان له نیودا نه بوو و یه کگری توو یه که ده ست بوون .
 رۆژی ۱۵ی مانگی ریه ندانی سالی ۱۳۲۷ له تاران کاتیک
 چه مه ره زا شا چوو بوو و هیژنی سالرۆژی کردنه وهی دانیشگا ،
 ته قدی لی کرا و هه رچه ندخۆی به سووکی بریندا ر بوو ، به لام شه و
 ته قه یه بوو به بنیا نوو بو شه وهی هه موو تیکۆشا نی
 ریکخرا وه کانی ئوپوزیسیۆن و به تا یسه تی حیزبی ته ووده

قه دهه خه بگری. حیزبی تووده هه لوه شاهه را گه یه ندرا وچوار ررؤژ پاش ۱۵ ی رتبه ندان واته رؤژی ۱۹ ی رتبه ندان قانونسی داخرانی چاپه مهنی دژی ده وله تیش په سندکرا. لسه و قانونه داها تبوو هه رکس نیسه ت به پادشا وینه مالسه و پادشا بی جورمه تی بکا، ده گیری. جه مهره زاشاله ووه زعه که لکی وهرگرت، مه جلیسی موئه سیسانی پیک هیئا وقتا نوونسی شه سایی به قازانجی خوی گوپی وده سه لاتی خوی زورزیاتر کرد.

دهر که وت که ناسری فه خاراایی که ته قهی له شا کردیوو زیاتر سه ربه سه رله شکر ره زم ئارا بوو. ره زم ئارا نه ووه ختسه سه رؤکی ستادی شته ش بووو پیوه ندیی زورپته وی له گهل ئینگلیس هه بوو، وی ده جوو مه به ست نه ووه بوو بیستی که ئینگلیسی به کان به کوشتنی شا، ره زم ئارا بینه سه رکسارو ریژیمیکی دیکتا توری نیزامی له ئیران دابمه زریئن که ته وای ده سه لاتی ولات به ده سه ته و به گیری. لیکدا ته وهی سیاه تی بریتانیا نه ووه بوو که نه گهر شان نه ش کوژری ته قه که ده بیته بیانوو بوؤد مه زانندی دیکتا توری که دیسان هه ربه قازانجی ئینگلیس بوو. هه رله وکا ته دا جه مهره زاشا که هه رچی ده جوو زیاتر به ره و شه مریکا ده رؤیشت، چا وترسیئن ده کرا، نه وکا ته وه زعی ئا بووری ئیران زور شپرز هه بووو ده وله تی ئیران دا وای به شیکی زیاتر له داها تی نه وتی له شیرکه تی نه وتی ئینگلیس ده کرد. چونکه به راستی به شیکی به کجای زور که می داها ته که ده درابه ئیران، بوچا ره سه رکردنی وه زعی ئا بووری، ئینگلیسی به کان ده وله تی ئیران نیان ئامؤزگاری ده کرد که له ده وله تی شه مریکا یاله بانکی

نیونه ته وه بی قه زوه ریسگری! بو چاره سه رکردنسی وه زعی سیاسییش دیکتا توری به کی نیزا می میان له به رچا و گرتنبوو. ده ولته تی شه مریکا وه هروه ها بانکی نیونه ته وه بی که له ژیر نفووزی شه مریکا دا بوونا ما ده نه بوون قه زبده ن به شیران و زیا تری پیان له سه ر شه وه دا ده گرت که شیران به شیکی زۆرتتر له دا هاتی نهوت دا وایکا، مه به سنی شه مریکا بی به کان زه بر وه شاندن له شیرکه تی نهوتی ئینگلیس وه ک سه مبولی نفووزی نا بووری و سیاسی بریتانیا له شیران بوو که به هسه ق به سه ده ولته تیکی سه ر به خوله نیوده ولته تی شیران داله قه لسه م ده درا، (۱)

شه وه که شه مریکا دا وای ده کرد شیران هه قی خۆی لسه شیرکه تی نهوتی ئینگلیس به ستنی، له به ره وه نه بوو که شیران هه قی خورا بوو شه مریکا ش چونکه لایه نگری هه ق بوو

(۱) - سه رجه می دا هاتی شیرکه تی نهوتی ئینگلیس لسه سه ره تای وه ده ست هینانی ئیمتیا زه وه تا میلانی بوون / ۸۹۵ میلیۆن لیره بوو که له وه ته نیا / ۱۰۵ میلیۆن لیره واته / ۱۱/۷% وه ک هه قی ئیمتیا زه درا بوو به شیران، له حالیکه دا هه ر له و ما وه به دا پاش ده رها و به ستنی خه رج سوودی شیرکه تی نهوت وده ولته تی بریتانیا / ۲۹۰ میلیۆن لیره بوو (پنجاه سال نفت ایران ص ۴۴) به شی ده ولته تی شیران له م داها ته که به پیی بریار نامه ی ۱۹۳۲ له گه ل شیرکه تی نهوتی ئینگلیس بو دیاری کرا بوو، زۆرکه متوله و به شه بوو که پا شتر شیرکه ته نهوتی به کانی شه مریکا بی له روژه لاتی نیوه راست ده یان دا به ده ولته ته خا وه ن نهوته کانی دیکه .

دیفا عی لیډه کرد! مه بهستی نه امریکا ته وه بووکسه ته و
 ٹیمتیا زه ی شیرکته تی نه وتی ٹینگلیس وه ری گرتبو و ټیک بډا و
 شیرکته ټیکي دیکه پیک بی که شیرکته ته نه امریکا بی په کا نیشی
 تیدا به ټدا رین. شیرکته ته کا نی نه وتی نه امریکا چا ویا ن له وه
 بری بووکسه نه هیکن شیرکته تی نه وتی ٹینگلیس ته وه هه موو
 سوو ده به ری، له حالیکدا نیسه ته ده سکه وتی نه وان له
 ولاته کا نی دیکه که متربوو. بویده ا وای نه امریکا که ټیران
 هقی خوی زیاتر وه برگری به دلی هیزه نیشتمانی یسه دژی
 ٹیمپریالیستی په کا نی ټیران بوو. به مجوره به روا له ت نه م
 هیزان له گه ل نه امریکا که وتبوونه به ره یه کی ها و به ش دژی
 ٹیمپریالیزمی ٹینگلیس.

ده ولته تی بریتانیا هستی به وه ترسی یه ده کرد. بو یسه ش
 دامه زانندی دیکتا توری به هو ی یه کی که له با وه رپی ټی -
 کرا وه کا نی یه وه به پیویست ده زانی. کا ټی ک روژی ۱۵ ی
 ریبه ندان ته قه له شا کرا، ره زم ټا را دهستی تیدا بوو و
 مه به ستیشی ریگا خوش کردن بو دیکتا توری نیزا می خوی
 بوو. هیندیک به لگه که له پاشان ده رکه وتن نیشانیان دا کنه
 ناسری فخراری بی له گه ل چه ندکس له به ریوه به رانی حیزبی
 توو ده ش راسته و خویا ناراسته و خو پیوه ندی هه بووه و
 بی گومان هیندیک له وه ریوه به رانه و به تاییه تی دوکتور
 نووره ددینی کیا نووری پیش تر نا گا داری نه وه بوون که له
 روژی ۱۵ ی ریبه ندان دا ته قه له شاده کړی. ته نانه ت زور و ټی
 ده چی که ته نیا ته ما شا چیش نه بووین. نه وه که شا بریندار بوو
 به لام نه کوژا تا را ده یه کی زور به رنامه ی ره زم ټا رای
 هه لوه شانده. نه مجا شا ویستی له مو ه زعه به با شترین شیوه به

قازانجی خۆی که لک وه ر بگری له پیتش دا حیزبی تووده و پاشان هه مووئو پۆزیسیۆنی دیموکراتیی قه ده خه کرد . بیه بیانوی شه وه که ناسری فه خرارایی شه ندانم یا لایه نگیری حیزبی تووده یه ، شه حیزبه ی هه شه شا وه را که یان شه . بیانوی دیکه ی شه وه بوو که هه شه ورۆژه واته ۱۵ رتبه ندان حیزبی تووده میتینگیکه چهنده هه زار که سی له سه رگه پۆری دوکتور ته قیبی شه رانی به پۆنه ی سالتپۆژی کۆچی دوایی نا و برا وه وه ساز کرد بوو . (۱) هه رچه ند شه و میتینگه له ده ره وه ی شاری تاران له عیام زاده عه بدوللابوو به لام دیسه تاران شه وه ش کرا به بیانوو و وانیشان درا که له ورۆژه دا حیزبه ی تووده خه یالی کوودیتای هه بووه . له نه تیجه ی سه رنه گرتنه پیلانی پازده ی رتبه ندان دا وه زعیکی له بار بو شا پتیک هات هه م له م ته قبه ساخ و سه لیم ده رچوو وه هم هه ل و مه رجی دامه زاننده وه ی دیکتا تۆری به کی توندوتیژ وه ک زه مانسی ره زاشا ناما ده کرا که مه به ستی له میژینه ی جه مه ره زاشا بوو پاش ۱۵ رتبه ندانی ۱۳۲۷ زۆر که س له تاران و شاره کانس دیکه ی ئیران که شه ندانی حیزبی تووده ور تیکه خه را و دیموکراتی به کانی دیکه ی ئۆپۆزیسیۆن بوون گیران ، یار دوور خران وه .

(۱) - سالتپۆژی کوچی دوایی شه رانی رۆژی ۱۴ رتبه ندانه به پیتش نیاری کیانوری له باتی ۱۴ له رۆژی ۱۵ دائه بیه وه ره ی به پتیک ها توه که بوخۆی جیگای سه رنجه ، گواهی هۆیه که ی شه وه بووه که ۱۵ رتبه ندان که وتوت شه رۆژ جمعه . (د)

له کور د ستانیش هیرش کرایه سر ته ولواو نه کسه تازه
 تیکو شانی خوږیان ده ست پی کړد بوو. ژماره یهک گیران که
 "عزیزی یوسفی" شیان له گه ل بوو. شهوانه هر لسه سالی
 ۱۳۲۷ د پاش دادگایی یه کی فرمایشی به چوار سال زینندان
 مه حکوم کران وهد تا سالی ۱۳۳۱ له زینندان مانده وه.
 ده مه رزاشاله و هه ل و مه رجه له باره که بو ی پیک ها تبوو
 بو ده ست تی و هردانی قانونی ته ساسی شیران که لک سی
 و هر گرت وله ژیر سیه ری سر نیزه ی حکوم ته تی نیزام سی دا
 "ه لیزاردنی" مه جلیسی موئه سپاسی به ری توه برد که له مانگی
 با نه مه ری ۱۳۲۸ دا ته سلی جل و هه شته می قانونی ته ساسی
 گوری و مافی ته وه ی دابه شا که (هریک از مجلس شورای ملی و
 مجلس سناراجدا گانه یا هر دو مجلس را در آن واحد منحل سازد)
 هر کام له مه جلیسه کانی شورا و سه نا به جیا یا هر دو و پیکه وه
 هه لوه شینیتته وه، پاش کوتایی هاتنی کاری مه جلیسی
 موئه سپاسن شا "نوینهرانی" شه و مه جلیسه ی بانگ کسرد و
 پی گو تن: "کاریک که نا غایان له م چند روزه دا جی به جی بیان
 کردوه بو سه قام گیر بوونی مه شرووته بو وه و به م جلیسه
 مه شرووته یان رزگار کردوه که توشی و هه زعیکی شپه سرزه
 ببوو) (۱) به م شیوه یه حه مه رزاشا به پی تی ته سلی تازه ی جل
 و هه شته می قانونی ته ساسی ده ی توانی هرکات کسرده وه.
 کانی مه جلیسی شورای (که وادانرا بوونینهری هه لیزاری

(۱) - کیهان شماره ۱۸۳۱ مورخ ۲۸/۲/۲۴ نقل از کتابت
 "گذشته چراغ راه آینده است" تهران ۱۳۶۲ ص ۵۲۱ (۱)

خه لگ بێ، به که یفێ نه بێ، شه و مه جلیسه هه لوه شینیتته وه . به گشتی شه ده ست تی وه ردانه ی قانونی شه ساسی ریگسای دیکتا تۆری خوش ده کرد .

به لام له لایه که وه به ره هه لستی هیزه نیشتمانی و دیدموکراتی- به کان و به گرتوونه بوون و لاوازی بوونی کۆنه په رستی، له لایه که دیکه شه وه نا ته بایی و نا کوکی له نیوان شه مریکا و شینگلیس دا بوون به هۆی شه وه که شه م دیکتا تۆری شه وه له و کا ته دا نه توانی ده وام بکا . ما وه به که ی زۆری بێ نه چوو که جه ووی خه فه قان و گرتن و زیندانی کردن و را و نانی خه لگ به ره به ره تیک شکا .

به م شینۆ به هه رچه نه دیلانی دا مه زانندی دیکتا تۆری به که ی توند و تیژی نیزامی، سه رنه که وت به لام بو ما وه به که ی کورتیش بووی، جو و لانه وه له کوردستان و له سه رانه ری شیران دا نا چار به پاشهکشه بو .

له مانگی ره زبه ری سالی ١٣٢٨ دا هه لبژاردنی مه جلیسی شازده ده ستی بێ کرد . موزه ددیق و لایه نگرانی بو ده ره پرینی نار هزایی خۆیان دژی شازادنه بوونی هه لبژاردن له ده ربار به ست دانیشتن . شه م به ره به کانی به تارا ده به که ی زۆر سه رکه وت و بو و به هۆی شه وه که له فیل و ته له که له هه لبژاردنی تاران دا پیش گیری بکا . له شاکام دا هه لبژاردنی تاران هم له به ردژایه تی بیروپرای گشتی وه هم له به رچالاکی سی موزه ددیق و لایه نگرانی هه لوه شایه وه . به لام شایێ شاماده بوونی نیوینهرانی تاران له مانگی خه زه له سه ره ی ١٣٢٨ دا مه جلیسی کرده وه . هه لبژاردنی تاران له مانگی ره شه می ١٣٢٨ دا به ریوه چوو و موزه ددیق و چه ندکه سی دیکه له جه به می

میللی به نویننری مه جلیسی شازده هه لیبژیران. (۱)
 سه رکه وتنی نویننرانی جه بهه ی میلی له هه لیبژاردن دا
 ریگای بو تیکو شانی شه وجه بهه یه خوش کرد و به ره به ره جه بهه ی
 میلی بو و به هیژیکه به نفووزی سیاسی شه و به هه که م جار بو و
 که له پاش سالی ۱۳۲۰، ریکخرا ویکه دیکه پیک هات که ویسپرای
 حیزبی تووده خاوه نی نفووزیکه زور بو و شه دیارده یه له
 دواروژداسیمای سیاسی شیرانی به ته وای گوړی سه بیر شه و
 بو و که حیزبی تووده هه لیبژاردنی مه جلیسی شازده ی له سالی
 ۱۳۲۸ دا ته حریم کرد که بی گومان شه و شه یه کیگ له کتاره
 ناله باروچه وته کانی به ریپوه به ریی شه حیزبه بو و.

هه لیبژیرانی موسه ددیق ولایه نگرانی بو مه جلیس نیشانی
 دا که ده کرئی له هه لیبژاردن بو هاندانی کو مه لانی خه لک به ره و
 خدایاتی سیاسی که لک وه ربگیرئی هه ره له سه ره تای پیسک
 هاتنی جه بهه ی میلی به وه له به راوردی رولی شه جه بهه یه

(۱) - پاش به ست دا نیشتن له ده ربارها و کارانی دوکتور
 موسه ددیق هاتنه سه ره و با وه ره که حیزبیک پیک بینن. به لام
 موسه ددیق خوی له و پروایه دا بو و که با شتره به ره یه ک به
 به شداری هیندیک ریکخراوی دیکه که بیروبا وه ری نیشتما -
 نی پان هه بو و پیک به پینرئی شه و به بو و که له روژی یه ک نی
 خه زه لوه ری ۱۳۲۸ داله و نوژده که سه ی که له به ست دا نیشتنی
 ده رباردا به شدار بوون و پاشان له مالی موسه ددیق ک
 بو و نه وه جه بهه ی میلی پیک هات که ده ستی به تیکو شانیکی
 پان و به رین کرد و توانی خه لکیکی زور له ده و رو ب به ری
 دروشمه کانی خوی کو بکا ته وه. (د)

له مهیدانی خهبات دانا کوکی له نیوان هی زوریکه خهراوه
سیاسی یهکان داپهیدا بوو. لهکاتیک دازورله ریگه خهراوه
سیاسی یهکان جه بههی میلی یان به هیژیکی نیشتمانی
دادنه، حیزبی تووده ههه له چاپه مه نیی نهینی خوی دا
وهک نامه ی "مردم" وههه له روژنامه شاکراکانی دا که
پاشان به ده یان له لایهن شه حیزبه وه چاپ و بلاوکرانه وه،
لیکدانه وه یهکی زور ساویلکانه و نادرستی له جه به هی
میلی ده رده خست. حیزبی تووده له و بپروا یه دا بوو که چونکه
سیاسه تی یه کی تی سوویتی له شیران داپاش سالی ۱۳۲۵ له
مهیدان چوته ده ر، کیشه ی شه سلی له نیوان دوو سیاسه تی
شه مریکا و ئینگلیس داپه. شه و حیزبه پیی و ابوو چونکه
موسه ددیق ولایه نگرانی جه به هی میلی به هیج جوریک
ته باییان له گه ل سیاسه تی سوویتی به تایبه تی له مه سه له ی
نهوت دانیشان نه ده دا (موسه ددیق یه کی که له وانه بوو که
له گه ل پیک هاتنی شیرکه تی تیکه لوی نهوتی شیران و
سوویتی له سالی ۲۶- ۱۳۲۵ دژاپه تی کهرده) و دژی
سیاسه تی ئینگلیس بوون و دا خوازه کانیشان له وکاته دا
له گه ل ریبازی شه مریکا ریک ده که وت، بیگومان موسه ددیق
ده بی پیا ویا هه رنه بی لایه نگری ئیمپریالیزمی شه مریکا
بی لیکندانه وه ی حیزبی تووده له وه دا چه وت بوو که
نه ی ده ویست قازانجی کو مه لانی خه لکی شیران له دژاپه تی
له گه ل ئیمپریالیزمی ئینگلیس داله قازانجی شه مریکا و
شیرکه ته نه وتی یه شه مریکا بی یه کان جیا بکا ته وه که شه وانیش
دژی نفووزی ئینگلستان و شیرکه تی نهوتی ئینگلیس بوون
هه رچه ندله و ما وه میژوو بی یه دا شه م دووقا زانجه به روا له ته

شان به شان ده چوونه پیتش، به لام شان به شان چوونه پیتشی
 کاتی ههردوو قازانجه که به هیچ جور یک مانای شه و نه بوو که
 شه و دووهیژه سیاسی به بیرو را یان یه که و یه کگرو یه کگرتوون.
 هه ما ههنگی له نیوان لایه نگرانی موسه ددیق و قازانجی
 شه مریکا نه ده با شه و راستیی به ش بشار پیته وه و سه رپوشی له سه ر
 دابنی که موسه ددیق و لایه نگرانی نوینه ری هیندیگ چین و
 توپیژی نیشتمانی و دژی نیستعمار یی ئیران بوون وله گه
 حیزبی تووده بیرو با و هریان جیا و از بوو به لام زور به جیددی
 دژی قازانجی نیستعمار خه با تیان ده کرد که شه و وه ختسه
 سه مبوله که ی له ئیران داشیر که تی نه وتی ئینگلیس بوو.
 شه وه ش که هیندیگ له به ریته به رانی جه به هی میلی
 مهیلیان به ره و شه مریکا بوو، شه سلی مه سه له که نا گـ ژۆری .
 که و ابوونه بووا هه ره له سه ره تا وه جه به هی میلی وه ک هیژیکسی
 سه ره خوته ما شا بکری که له قازانجه نیشتمانی یه کانی ئیران
 به را مبهر به ئیمپریالیزمی ئینگلیس دیفاع ده کا .
 پاش شهری دووه می جیهانی ته رکیبی چینایه تی له
 ئیران به وشپوه یه به ته و اوی روون نه ببووه تا جه وه هری
 چینایه تی جه به هی میلی دیاری بکری، موسه ددیق بوخوی
 بورژوانه بوو، به لکو و مالیکیکی گه وره بوو، هیندی کس
 له وانهی ها و کاریان له گه ل موسه ددیق ده کرد خا وه ن مولک
 و ده ره به ک بوون، به لام ده بی بگوتری که پشتیوانی
 موسه ددیق بازار بوو و بازار پش نوینه ری ورده بوورژوازی
 و بورژوازی نیونجی بوو که قازانجی له گه ل ئیمپریالیزم
 ریک نه ده که وت، که و ابووله ساله کانی ۲۸-۱۳۲۷ داشسه و
 که سانه ی سیاسی حیزبی تووده یان په سندن شه ده کرد و

خوشیان به نوپنه ری چینی کریکار نه ده زانی، ده یان نتوانسی
 میلی بن و ده شیان نتوانسی رۆلیکی به رجاویان له خه با تسی
 نیشتما نی دا هه بی، بی ته وهی سه ره به ته م یان شه سه و
 ئیمپریا لیزمه بن، ته وه را ستی به ک بوو که هه ره له سه ره ته سا وه
 به ریوه به رانی حیزبی توو ده تی نه گه یشتن یا نه یسان -
 ده ویست تی بگهن که خۆی یه کییک له هۆیه کانی هه ره ته سا سی
 شکستی جوولانه وهی ساله کانی ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۲ بوو .

بی گومان گه وره ترین مه سه له له پیش مه جلیسی شازده دا
 مه سه له ی نه وت بوو، ده و له تی ئینگلیس و شیرکه تی نه وت سی
 ئینگلیس هه و لیا ن ده دا به شیوه یه ک ته و مه سه له یه چاره سه هر
 بگهن، که نه ریگا به دن ته مریکا له و شیرکه ته دا به شدار بی و
 نه به شکی زیاتر له قازانجی نه وت ته که بچیتسه خه زینسی
 ده و له تی ئیرانه وه .

هه روه ها که گوتمان ته مریکا بی به کان به تا یبه تی ته وانسی
 پسپۆری نه وت بوون به شیوه ی جوړا و جوړا یا نه ده گه یانسه که
 ئیران هه قی ته وهی هه به به شکی زیاتر له داها تسی نه وت
 وه ریگری. بووینه "کورتیسی" ته مریکا ئی که ده و له تی سا عید
 پیشتروه ک پسپۆری نه وت هینا بووی و کاری بی ته سیاردی بوو،
 له سه ره پێشنیاره نیوه چله کانی شیرکه تی نه وتی ئینگلیس
 گوتی ته و به شه که شیرکه تی نه وتی ئینگلیس ده به وی بیدا به
 ئیران که مه وو ئینزۆ ئیلای به نموونه هینا یه وه که له وی
 شیرکه ته نه وتی یه ته مریکا بی به کان ته سلنی نیوه به نیوه بیان
 قبوول کردوه و نیوهی داها تی نه وت ده دن به ده و له تی
 و ئینزۆ ئیلا و گوتی ئیرانیس ده بی هه ره له سه ره ته و ته سله پروا و
 به که متر له وه رازی نه بی .

به لام شیرکه تی نهوتی ئینگلیس ئا ماده نه بو و بچیتسه
 ژیرباروله ئاکام داپاش وتووژیککی زورله سه روژی ۲۶ ی
 پووشپه ری ۱۳۲۸ داهه رله سه رپیشنیاره کانی شیرکه تی نهوت
 بریارنامه ی پاشکوی ریک که وتن نامه ی سالی ۱۹۳۳ لسه
 نیوان ده ولته تی شیران وشیرکه تی نهوت دائیمزاکرا. (۱)

دوو روژیا شتریش شه و بریارنامه یه جوو بوؤمه جلیسی
 یازده، به لام مه جلیسی یازده هشت روژله ته مه نی ما بوو شه و
 بریارنامه یه یه پسندنه کردوله ئاکام داگیروگرفتی نهوت
 مایه وه بوؤمه جلیسی شازده، راستی شه وه بوو که ته نانهت پاش
 وتووژیککی زوریش هه موو شه و به شه که ئینگلیسی یه کسان
 ئا ماده بوون له سوودی شیرکه تی نهوت بیده ن به ده ولته تی
 شیران له سه دی بیست زیا تر نه بوو، بوئینه نک هه ره یی زه
 میلی به کان به لکوو به شیک له کار به ده ستانی شیرانیش هه م
 له به ره زعی ئا بووری ولته که وه م له به رته و ژمی کو مه لانی
 خه لک وه م له به رها ندانی شه مریکا پی یان خوش نه بوو شه و
 بریارنامه یه په سندنه کری.

دیتمان که شه ندا مانی جه به یی میلی له هه لیزاردنی
 ده وره ی شازده داسه رکه وتن و دوکتور موسه ددیق وشه ش که س له
 لایه نگرانی، پینج یان له تاران ویه کیکیان له کاشان
 هه لیزیردران، له نیوپینج که سه که ی تاران دا ئایه ته و ولا
 کاشانی له لیستی جه به یی میلی دا بوو، شه م سه رکه وتنسه

(۱) - به پتی شه پینشیارانه بریارنامه ی ۱۹۳۳ هه رله جیگای
 خوی ده مایه وه وته نیا بریارنامه یه کی لی زیاد ده کرد که به
 "قرارداد الحاقی" ناوبانگی ده رکرد. (د)

پرمستیژی جه بهه ی میللیی زوربرده سه ری وجه بهه ی میللی به راستی ههروهک گوتمان بووبه هیژیکی گه وره ی سیاسی و کو مه لانی خه لک چا وه پروانی کاروکرده وه ی شه م ریکخراوه له چاره سه رکردنی گیروگرفتی نهوت دا بوون، دوکتور موسه ددیق که سیاسی به کی لیژان و شاره زان وزیرهک بوو، له وههل و مهرجه با شترین که لکی وه رگرت وله وتووژیکی چا به مه نی دا راست و ره وان گوته که به رنامه ی فراکسیون جه بهه ی میللی له مه جلیسی شاه ده دابریته ی به له دژایه تی له گه ل برپا رنامه ی پیشیارکراوی نهوت وپا راستن و راگرتنی ئازادیسی سیاسی و کو مه لایه تی.

پاش شه وه ی که عه بدولحوسینی هه ژیره سه روک وه زیرتیروور کرا، ساعبدی مه را غه بی هاته سه رکا رکه شه ویش له نه تیجه ی دژایه تی جه بهه ی میللی دا لاجوو، شه مجا عه لیلی مه نسووور کابینه ی خو ی بیک هینا. شه ویش نه ی توانی برپا رنامه ی نهوت به ریته سه ر، سه ره نجام ئیمپریالیزی ئینگلیس به کیک له زیرهک ترین و به نفوووترین بیا وه سیاسی به کان، سه رله شکره زم ئارا ی هه لیزا رده که سه روک وه زیری به عه وده بگری و گیروگرفتی نهوتیش چاره سه ربکا.

ره زم ئاراله ۵۵ پوووشپه ری ۱۳۲۹ دا بووبه سه روک وه زیر، گوتمان که پیشترکا تیک سه روکی ستادی شه رته ش بسووو نفووویکی به کجا رزوری له نیو شه رته ش دا پهیدا کرد بسووو له گه ل ئینگلیس ها و کاری به کی نیزیکی هه بووو خو ی ئا ماده کرد سوو پاش لاجوو نی شادیکتا توری به کی نیزا می له ئیران دا دا بعه زینتی، جا که له مه به سه ده دا سه رنه که وت ونه ی توانسی بیته هه مه کاره ی ئیران، ئا ماده بووسی به سه روک وه زیر.

ده وله تی بریتانیاش ته وای هیوای شه و بوو که ره زم ئارا
 بتوانی گیر و گرتی نهوت به قازانجی شه و چاره سه ربکا .
 هر چه ندبیر و با و هری ره زم ئارا روون بوو و دیا ربو و که له
 سیاستی ئینگلیس زور نیزیکه و له راستی دا قازانجی شه و
 ده وله ته له ئیران داده پاریزی، رهنگ بی به ریو به رانیسی
 حیزبی توو ده له وهی که ره زم ئارا بوو به سه روک و هزی — زر زور
 نارازی نه بوو بن . له زه مانی ره زم ئارا دا بوو که چه ندکه سیک
 له وان روژی ۲۴ سهر ما وهزی ۱۳۲۹ له زیندانی قه سر رایان
 کرد . شه ویش به وشپوهیه که هیندیک له شه ندامانی حیزبی
 توو ده بهرگی شه فسه ری بیان له بهر کرد و به نای شه و که
 ده بیان هوی زیندانیان بهرن بوچگیای دیکه ، زور ساده و
 هاسان شوتموبیلیان برده بهر ده رکی قه سری قه جروبسه
 نیشان دانی نامه یه کی ده ستکرد و به ها و کاریی هیندی له
 بهر برسانی زیندان که توو ده یی بوون ده که سیان له
 به ریو به رانی حیزبی توو ده له زیندان ئازاد کرد .

شه ورا کرد نه ده نگیکی زوری دایه وه و پرستیژی حیزبی
 توو ده ی هیندیکی دیکه ش برده سه ری . به لام له مهیدانیسی
 سیاسی ئیران دا حیزبی توو ده به هه موو هیزی یه وه دژایه تیمی
 له گه ل جه بهی میلی ده کرد ، جه بهی میلی یه ک که زور
 دوژمنی ره زم ئارا بوو . نه نتیجه ی شه و بوو که حیزبی توو ده
 له راستی دا له گه ل ره زم ئارا له یه ک سه نگه ردا به را مه ربه
 جه بهی میلی دامه زران .

له زه مانی ره زم ئارا دا له پیو هندی له گه ل کوردستانی
 مه سه له یه ک ها ته کا یه وه . شه ویش پرۆژه ی قانونیک بوو نه
 نای "قانون سازمان اداری کشور" که ره زم ئارا بردی بوو

مه‌جلیس، ئەم قانۆونه‌وه‌ک تا قه‌به‌ندی‌ک به‌م شیوه‌یه‌ها تبوو:

" به‌پێی ئۆسوولێ ۹۱ و ۹۲ و ۹۳ی موته‌ممیمی قانۆونه‌سی ئە‌ساسی، له‌م تاربخه‌وه‌ئه‌وه‌به‌شه‌له‌کاروباری کۆمه‌لایه‌تی که‌ پێوه‌ندیی له‌گه‌ڵ قازانجی گشتیی مه‌حه‌للیی خه‌لکی و لات هه‌یه، به‌هۆی ئە‌نجومه‌نه‌کانی مه‌حه‌للیییه‌وه‌ئیدا رده‌ده‌کری و له‌هه‌ر کام له‌به‌شه‌کانی ئیستای و لات ئە‌نجومه‌نیکی ئە‌وتۆ پێک ده‌ی."

هه‌یندی که‌س ئە‌وه‌یان به‌ناوی قانۆونی خودموختاری نا و بردوه (۱) که‌جیگای به‌رسوورمانه، چونکه‌ هه‌یج کام لسه‌ داخوازه‌سه‌اسی به‌کانی خودموختاری جی‌به‌جی نا‌کاوته‌نییا شیوه‌یه‌که‌بوئه‌وه‌ی هه‌یندی‌ک له‌کاروباره‌کۆمه‌لایه‌تی به‌کان له‌ نا‌وه‌نده‌وه‌هه‌له‌سه‌سوورپین، قانۆونی ئە‌نجومه‌نی ئە‌یاله‌تی و ویلايه‌تی خۆی گه‌لیک زیاتر له‌م قانۆونه‌ مـسـافـی بـه‌ ئۆستانه‌کان ده‌دا، به‌لام سه‌ره‌رای ئە‌وه‌نوینه‌رانی جه‌به‌تی میلی دزی ئە‌م قانۆونه‌را و هه‌ستان و پێیان وا بوو که‌ به‌سندکردنی ده‌به‌تته‌هۆی لێک بـلـا‌بوون و یا رجه‌یا رجه‌بوونی شیران (۲). له‌شاکام دا‌شه‌وقانۆونه‌جووبۆکۆمیسێۆن و لسه‌

(۱) - خاطرات دکترا نورخامه‌ی، ازانشعاب تاکودتسه‌ه
 ۲۵۵ ۱۳۶۳ چاپی دووه‌م.

(۲) - موسه‌ددیق له‌قه‌سه‌کانی خۆی له‌مه‌جلیسی شازده‌دا که‌لآله‌ی قانۆونی پێشیا رکراوی ره‌زم‌ناری به‌گه‌لآله‌ی لێک بـلـا‌بوونی شیران و پێک‌ها تنی خودموختاری لسه‌ ئۆستانه‌کان دانا، موسه‌ددیق گوتی: "جه‌به‌تی میلی

پاشانیش هر په سندنه کرا، هم هه لوپسته نیشسانه
 شووینیز میکه که هه ره له سه ره تا وه له شه ندا مانی جسه بهی
 میلی دابه دی ده کرا که نهک هه ره به هیچ جوریک ناماده
 نه بوون گهلانی زورلیکراوی شیران وهک گه لی جیا واز به
 ره می بناسن و مافی نه ته وایه تی بیان بو قایل بن، به لکو و
 دژی شه وه بوون نه نجومه نی مه هللی له هیندیک لسه
 به شه کانی شیران پیک بی، ته نانه ت شه گه ره لاهیه تی ته نیا
 هه سوورانندی کاروباری کو مه لایه تی بی.

نژی هه ر قانونیک کسه بنیته هوی لیک بلاو بوونی
 ولات... راده وهستی" واته شه وکا ته بو موسه ددیق وجه بهی
 میلی خود موختاری ولیک بلاو بوون مانا بیان بهک سوو.
 (نطوهای دکترمصدق در دوره شانزدهم مجلس نطق ل از
 "مصدق ونهضت ملی" ۱۳۵۷ ص ۷۵ و ۷۶. د)

۲- بووزانهوهی بزووتنهوهی نیشتمانی

گیروگرفتی بنه ره تیی سالی ۱۳۲۹ مه سه لهی نهوت بسوو، "قراز دادا الحاقی" که ها ته مه جلیسی شازده پاش شهوهی باستیکی زوری له سه رکرا، نوینه رانی جه بهه میلی توانیان ده والهی کومیسسیون بکن، روژی ۴ سهرما وهزی سالیسی ۱۳۲۹ کومیسسیون مه جلیس شهوپریارنا مه بهی ره د کرده وه .

هر له ورژه دا ۵ کهس له نوینه رانی جه بهه میلی پیشنیاریان کردسته تی نهوت له هه موونا وچه کانی شیران میلی بگری، دروشمی میلی کردنی نهوت له مانگی ره زبهری ۱۳۲۹ وه بووبه دروشمی جه بهه میلی.

موسه ددیق وها وکارانی هاتبوونه سه ره ویا وه ره که ته نیا به میلی کردنی نهوت، شیران بهیه کجاری ده توانی له سه ده ست شیرکه تی نهوتی شینگلیس رزگار بی، دروشمی میلی کردنی نهوت زورزو وپشتیوانینی هه مووگه لانی شیران،

هه مووچین و توپزه کانی کومه لى ولانې بولای خوې راکيښا ،
 به راستى ده رکوت که موسه دديق وها ورپي يانى توانيويان له
 هه ل و مهرجى تايبه تيبى شه وکاته دا با شترين دروشم بسو
 به سيج کردن و هاندانى خه لک دژى شيرکه تى نه وتي ښنگليس
 هه لمېژين که به هيژ ترين بنکه ي شمپرياليستي له ښيران
 بوو .

له وکاته دا شمپرياليزمى ښنگليس تواناي به و به ره کا -
 ښي به رام به ره و دروشمه زور بوو و هيژيکي دیکه ي وهک حيزي
 شوو ده ش که يه کگرتو ترين و ريک و پيک ترين هيژى سياسي
 ښيران بوو ، پيشوازي له دروشمى ميللي کردنى نه وت
 نه کرد . حيزي شوو ده له و پر واپه دا بوو که دروشمى ميللي
 کردنى نه وت ، دروشم يکه که له لايه ن شمپرياليزمى نه مريکا و
 ها تو ته گورې . ديتمان که حيزي شوو ده موسه دديق وجه به نه
 ميللي به نوينه رى توپژيک ده زانى که ديفاع له قازانجى
 شمپرياليزمى نه مريکا ده که ن . بوپه دژا به تى له گه ل
 دروشمى ميللي کردنى نه وتى ده ست پي کرد . به لام ميللي
 کردنى نه وت دروشم يک نه بوو که هيژيکي سياسى بتوانى
 راسته و خود ژا به تيبى له گه ل بکا . بوپه حيزي شوو ده تاکتيکي
 جوړ او جوړى بود ژا به تى له گه ل شه و دروشمه به کاره پنا .
 روژنامه ي نه پښي "مردم" له ۲۳ى ره ز به رى سالى ۱۳۲۹ دا
 واته شه وکاته که دروشمى ميللي کردنى نه وت تازه ها ته بوو
 گورې ، نووسى که شوو سولن چو ن ده کړى سنعه تيک که لته
 ده ست شمپرياليزم دا په ميللي بکړى ! پاشان حيزي

تووده دروشمی میللی کردنی نهوتی به‌شبودیه‌ک ده‌هینا به -
 گوړی که ده‌بوا مه به‌ست ته‌نیا میللی کردنی سنعه‌تی نهوت
 له جنوب بی، واته میللی کردنی شیرکه‌تی نهوتی شینگلیس،
 به‌م‌جوړه به‌شپوه به‌کی ناراسته و خوښانی ده‌دا که نهوت‌سی
 شمال نابی میللی بکړی، چونکه پیشت‌ر حیزبی تووده دا‌وای
 کردبو و نیمتیا زی نهوتی شمال بدری به‌یه‌کیتی سوو بیټی،
 له‌زه‌ینی کومه‌لانی خه‌لک دا، شه‌م‌فکره به‌هیز ترده بووکسه
 شه‌گه‌ر حیزبی تووده دروشمی میللی کردنی نهوت ته‌نیا له
 چوارچپوهی نهوتی جنوب دا به‌ر ته‌سک ده‌کا ته‌وه، مه‌به‌ستی
 شه‌وه به‌که نیمتیا زی نهوتی شمال به‌ار یزی و به‌یدا به‌یه‌کیتی
 سوو بیټی، هر ووه‌ها حیزبی تووده ده‌ی گوت مه‌سه‌له‌ی میللی
 کردنی نهوت له‌مه‌سه‌له‌ی گوړینی ده‌سه‌لاتی سیاسی جیا
 نا‌گریته‌وه و شه‌وکا ته‌خه‌لکی شیران ده‌توانن به‌ه‌ه‌تی خو‌پسان
 بگه‌ن که به‌سه‌ر چاره‌نووسی خو‌پان دا‌جا کم‌بن، سوو‌ویننه
 روژنامه‌ی "بسوی آینه‌ده" که روژنامه‌ی شاکرای حیزبی
 تووده بوو، روژی ۱۵ی جوژه‌ردانی سالی ۱۳۲۹ نووسی که
 "چاره‌سه‌ر کردنی گپروگرفتی نهوت وه‌ک زوړدیا رده‌ی دیکه
 به‌سترا وده‌وه به‌کار یکی که‌سای و شه‌وکا ره‌ش برینی به‌لس‌وه
 که‌خه‌لک به‌سه‌ر چاره‌نووسی خو‌پان دا‌جا کم‌بن."

شه‌مه‌پیش هینا نه‌گوری دروشمی میللی کردنی نهوت بوو،
 پاشان که میللی کردنی نهوت بوو به‌دروشمی به‌سند که‌سرای
 کومه‌لانی خه‌لک، حیزبی تووده زیاتره‌ره‌له‌سه‌رمیللی کردنی
 نهوتی جنوب بی‌دا ده‌گرت، بوویننه به‌رپتوه به‌رانی شه‌م

حیزبه له و بپروایه دا بون که دانی دروشمی میللی کردنی نهوت له سه رانسه ری ولات داده بیته هۆی سه رلی شیوا و بیسی خه لک، چونکه مه سه له ی میللی کردنی نهوتی خوزستان له سه گورق دایه، باس کردن له باره ی سه رانسه ری شیران سه رنجی کۆمه لانی خه لک له خوزستان دوورده خا ته وه، هه رچۆنیک بیی شه و راستی به کی میژوو بیی به که له گه یرو گه رفتی میللی کردنی نهوت دا، له ره وتی ته واوی شه و جوولانه وه یه دا که بو میللی کردنی نهوت بیک هات و به ره ی گرت هه رچه نه حیزبی ته ووده زۆر جار دروشمی خۆی گۆری و به نا چاره نگا و به هه ننگا و دروشمی میللی کردنی نهوتی به سند کرد، به لام زۆر جار به ش سه را به ره و دروشمه را وه ستا و دژایه تیی خۆی له گه ل نواند، حیزبی ته ووده هه ر له سه ره شه و شه سه له ما یه وه که جه به یه ی میللی نوینه ری شه و با له ی بورژوازیی شیران با ده سه لاتی حاکمی شیرانه که سه ره به شه مپریا لیزمی شه مریکایه، بو یه ش تا شا خر ته نانه تارۆژی ۲۸ ی گه لاویژی ۱۳۳۲ ش به ته واوی و به سه کرده وه به شیوانیی له موزه ددیق نه کرد. (۱)

(۱) - حیزبی ته ووده "جه به یه ی میللی" ی به تا قمی خه لک فریوده ران نا وده به ردوله سه ره و ان ده ی نووسی: "خه لک فریوده ران دوا تیری که وانی ئیستعمارن و دوکتور فریوده ران ددیق نوینه ری شه وانه،" بسوی آینده ژماره ی ۱۲۱ تاریخ ی ۱۳۲۹/۷/۳ له جیگای دیکه هه ره و وروژنا مه به

"میلیون" به م جوړه ده نا سینئ: "میلیلی سه نگه ریکه که له پشتی
 شه، و د زمانای نه زان خه له تیئی خه لک، دزه کان، تالانکه ران،
 به کریگیران، سیله کانی نیستعمار، نه نگه له کان و جانه
 وه ره پیسه کان، به پیلان گیری، خراپکاری، هــان دان،
 شیواندنی بیرورا و تالوز کردنی میشکی خه لک، ته و نوبه ست
 ساز کردنی سازاوه سووکا یه تی به خه با تگیری نی ریگیسای
 سازادی دریوه ده دن، .. میلیلی دزی نیستعمار به لام ایالی
 نیستعماری له سرشانه، دوزمئی بیگا نه یه به لام له بیگانسه
 شه مروره دگرئ، .. عه قلی میلیلی نا قسه، فیگری کورتـــــــــــــــــه ،
 مه نتقی کزه ، باله په ته یه ، فرمیسکی غا وه آیه ، ساز شپه ز خـــــــــــــــــه
 نه ی پر دوو که له ، جیتی نوستنی راجه ته ، کوشکی باینسده ،
 دراوی تی حبسینه ، فیلی له بن نا یه ، نه وانان خاصه ته کانی
 میلیلی "بسوی آینده" شماره ۱۳۷ ۱۳۲۹/۷/۲۱ دیسان هر شه و
 روژنا مه په له ژبوره د بیری "جه بهی میلیلی یا به کریگیران
 ریسوای نیستعمار" داده نووستی" .. نیمبریالیزم له شیران
 ده سنی کرد به بیگ هینانی ته ون وبه ستیکی نزم و سیله لسه
 به کریگیرانانی خوئی و نا ویشی نا "جه بهی میلیلی" .. له نیو
 شه ندانانی شه م جه بهی "میلیلی" یه دا ته بایی ته و ا و جوکس م
 نا کا و نا کرنی هه سوویان وه ک به ک دا بنیئین، به لام گومانسی
 تیدانیه که شه م به نا و "جه بهی میلیلی" یه به تیگری ایــی
 به ریوه به ری روانگهی نیستعماری یه " بسوی آینده شماره

به مجوره له لایه که وه له دهره وهی ولات ئیمپریا لیزمی شینگلیس وله ژووره وه نوکه ره کانی که نفووژیکی بهرچا ویان له ده زگای ده سلاتی حاکم دا هه بوو دژی میلی کردنی نهوت راوهستان وله لایه کی دیکه وه حیژی توودهش به مه بهستی دیکه وله سه رلیکدانه وه یه کی جهوت دزایه تیی خوی له گهل میلی کردنی نهوت دریزه پی دا هه رچه نددزایه تیی شه دوو هیزه هه رگام هوئی جیا وازی هه بوو، به لام له مهیدانی سیاسی شهوگاتهی ئیران دا وهک هیژیکی یه کگرتوو که شه نامانجی هاوبه شیان هه پی ده ها تنه بهرچا و.

هه ر شه وه بوو که کوئه په رستی ئیران وتارا ده یه کی شه خودی جه بهی میلی ولایه نگرانی دروشمی به ناوبانگی "تووده پی نهوتی" یان بلاوکرده وه، مه بهستیان شه وه بوو نیشان بدهن که شیرکه تی نهوتی شینگلیس و حیژی تسووده پیکه وه به کگرتوو دژی داخوازه کانی خه لکی ئییران ده جوو لینه وه که شه ساسی ترینیان میلی کردنی نهوت بوو.

پاش شه وهی دروشمی میلی کردنی نهوت به راستی بوو به دروشمی کو مه لانی خه لک و جوو لانه وهی میلی کردنی نهوت رۆژه رۆژیا تر په ره ی گرت، هیوای ئیمپریا لیزمی شینگلیس ته نیا به سه روک وه زیره زم ئارا بوو که بتوانی هه رچونیک پی ج به زور و ج به به کاره یینانی تاکتیک پی شی شه و جوو لانه وه به رینه بگری.

به لام رۆژی ۱۶ ره شه مهی سالی ۱۳۲۹ ره زم ئارا کوژرا له دواپی داده رکهوت هه رنه پی دووده ستهی سیاسی پییان - خوش بووره زم ئارا بکوژری یا راسته و خوده ستیان له کوشتنی ره زم ئارا دا هه بوو. یه کیان مه زه بهی یه کان به ریبه رایه تی

شا به تولا کاشانی بوون که دژمنایه‌تی خویان له‌گه‌ل ره‌زم
 ئا رانه‌ده‌شارده‌وه . شه‌وی دیکه‌یان چه‌مه‌ره‌زا شا بووکسه
 پی‌نا‌خوش نه‌بووره‌زم‌ئا را بکوژی . چونکه‌به‌ره‌به‌ره‌ئسه
 شه‌خسیت ونفوزه‌که‌ره‌زم‌ئا رالنه‌نیوئه‌رته‌شی ئی‌ئران دا
 هه‌روه‌ها له‌نیوولات دا په‌بیدای کردبوو ، مه‌ترسی‌به‌ک بووبسه
 ده‌سه‌لاتی شا وپا شایه‌تی .

پاش کوزرانی ره‌زم‌ئارا " حوسینی عه‌لا " که ده‌سه‌ت
 په‌روه‌رده‌ی ئینگلیس بوو ، رۆژی ۲۱ی ره‌شه‌مه‌ی سالی ۱۳۲۹بوو
 به‌سه‌رۆک وه‌زیر ، به‌لام عه‌لانه‌ئنه‌ونفوزوشه‌خسیه‌ته‌ی هه‌بووو
 نه‌له‌هه‌ل ومه‌رجی ئه‌وکاته‌دا ده‌ره‌تانی شه‌وه‌ی هه‌بووکسه
 بتوانی پی‌شگیری له‌په‌ره‌ئنه‌ستاندنن جوولانه‌وه‌ی خه‌لکسی
 ئی‌ئران بو‌میللی کردنی نه‌وت بکا . پاش نه‌مانی ره‌زم‌ئارا
 ریکا بو‌میللی کردنی نه‌وت خوشتر بوو و چه‌به‌دی میللی و به
 تا به‌ته‌ی شه‌خسی دوکتور موسه‌ددیق له‌وه‌له‌ومه‌رجه‌با شتریس
 که‌لکیان وه‌رگرت .

ئه‌وه‌بووکسه‌له‌لایه‌که‌وه‌له‌نیوولات دا جوولانه‌وه‌بو‌میللی
 کردنی نه‌وت زیاتر په‌ره‌ی گرت وله‌خودی مه‌جلیسش دا
 هه‌رچه‌ند زۆربه‌ی ئه‌ندا مانی دژی گه‌لی بوون ، وه‌زعتکی
 ئه‌وتۆپیک هات که‌له‌ژبیره‌وه‌ژی کۆمه‌لانی خه‌لک دا رۆژی ۲۴ی
 مانگی ره‌شه‌مه‌قانوونی میللی کردنی نه‌وت په‌سندکرا ،
 رۆژی ۲۹ی ره‌شه‌مه‌ مه‌جلیسی سه‌ناش که‌زۆربه‌سه‌ی زۆری
 نوینه‌رانی له‌کۆنه‌په‌رستترین پیا‌وه‌سیاسی‌به‌کانی ئه‌وکاته
 بوون ئه‌وقانوونه‌یان په‌سندکردوبه‌م‌جۆره‌سنعه‌تی نه‌وت له
 سه‌رانسه‌ری ئی‌ئران دامیللی کرا .

به‌راستی رۆژی ۲۹ی ره‌شه‌مه‌واته‌دوا یین رۆژی سالی

۱۳۲۹ به کتیک له روژه میژوو بی به کانی خه باتی گهلانی شیرانه ،
 شه گهر شه وراستی به بخه پنه به رجا وکته شه وکاته له سه را نسسه ری
 جیهان دا خه بات دژی شیمپریا لیمزی شینگلیس وشیرکه تته
 نهوتی به کان به گشتی کاریکی زوردژوار بوو ، شه ودهم ده بیستی
 قه دروریزیکتی تا به تسی بو شه وروژه میژوو بی به دا بنه بیسن ،
 ده کری بلین میلی کردنی نهوت سه رکه وتنیک بوونه ک هر
 بو شه موو گهلانی شیران به لکو بو شه موو گهلانی ژیرده سست ،
 نهوونه به ک بوو بوژورولاتی دیکه که پاشان ده رسیسان
 لی وه رگرت وشه وریکا به بیان ره چا وکرد که سالی ۱۳۲۹ خه لکی
 شیران به به رپوه به ربی دوکتور موسه ددیق پیی دا چوو ،
 به لام به سند کردنی قانونی میلی کردنی سنه تسی
 نهوت شتیک بوو ، وه دی هینان یا ته تیق کردنی شه و قانوونه
 شتیک دیکه ، دیا ربو وکه سه روک وه زیو یکی وه ک اهلا که خسوی
 به رپوه به ری سیاستی بریتانیا له شیران دا بوو ، که سینگ
 نه بوو بتوانی شه و قانوونه چی به چی بکا . پاش به سند کردنی
 شه و قانوونه جو لانه وه ی میلی کردنی نهوت زیاتر له پیشوو
 به ری گرت وله شکام دا وه زعیکی واپیک هات کسه شه و
 که سانه ی خو یان هانده ری میلی کردنی نهوت بوون واتسه
 له پیش هه مووان دا جه به هی میلی و دوکتور موسه ددیق
 ده سلاتی سیاسی به ده سه ته وه بگرن . له سه شه و شه سا سه و لسه
 نه تیجه ی پشتیوانی خه لک دا روژی ای بانه سه ری ۱۳۳۰
 دوکتور موسه ددیق به سه روک وه زیری شیران دیاری کرا .
 بی گومان هاتنه سه رکاری ده وله تی دوکتور موسه ددیق
 نوخته گوپرانیک بووله سیاستی شیران دا ، چونکه شه و
 حکومته له گهل هه موو حکومته کانی پیشوو جیا وازی به کسی

ئەساسیی ھەبوو، حکومەتێک بوو کە بە پشتیوانیی خەلک و بۆ
چارەسەرکردنی مەسەلە یەکێ زۆر گرینگ وەک میللی کردنی
نەوت ھا تێبۆ سەرکەرگاری روسیا سەتێکی میللی بەرپۆ دەبرد .
دەولەتی موسەددیق بەرنامای ئەو بوو کە سەر بە خۆیسی
سیاسی و ھەروەھا رەوتی سەر بە خۆیی ئابووری ئێران دا بێن
بکا و ئێران لە ژێر کاری دەسەلاتی شێرکەتی نەوت و
ئیمپیریا لیزمی ئینگلیس رزگار بکا . بۆیە لە لایە کەسە
کۆمەڵانی خەلکی ئێران چاوەروانی زۆر ئیستلاخی ئەساسی لە
لایەن دەولەتی دوکتور موسەددیق و ھەبوون و لە لایە کەسە
دیکەشەوە کۆنە پەرستان و ئیمپیریا لیزمی ئینگلیس و
پیاوێکانی لە نیوخۆی ولات دا ھەموویان رێک کەوتبوون بۆ
ئەوێ نەھێڵن دوکتور موسەددیق لەو دەدی ھێنای بەرنامای
خۆی دا سەرکەوتی .

دوکتور موسەددیق لە سەر بەرپۆ بەرنامای سیاسەتی رزگار
کردنی ئێران لە ژێر دەستی شێرکەتی نەوتی ئینگلیس زۆر
سوور بوو . ھەر لە بەر ئەو بوو کە وەک یەکەم ھەنگاوی گرینگی
میللی کردن ، رۆژی ۲۹ی جۆزەردانی ۱۳۳۰ دەستی شێرکەتی
نەوتی ئینگلیسی لە سنەتی نەوت کورت کردەو (خەڵعید) .
ئەو کارە ھەبوو ھۆی ھاندانی شێرکەتی نەوت و ئیمپیریا لیزمی
ئینگلیس بۆ ئەوێ ھەموو ھێزی خۆیان و ھەکارێخەن و نەھێڵن
قانوونی میللی بوونی نەوت تەتبیق بکری . مەبەستیان ئەو
بوو ئەگەر بکری لە گەڵ دوکتور موسەددیق بە شۆبە یەک رێک
کەون کە قازانجی شێرکەتی نەوت و ئیمپیریا لیزمی ئینگلیس
بپارێزی . لەم نیۆ دا ئەمریکا ش بە ھەموو توانا و ھۆشەو
ئێدە کۆشا کە خۆی بکا بە شەریکی بریتانیا و بە شێکی ھەر چۆ

زیاتری داها تی نهوتی دهست کهوتی.

قانوونی میلی کردنی نهوت به وها سانی به ته ته بیسوق
 نه ده بوو. دژایه تیی ده ولته تی شینگلیس که هه مووموره کانی
 خوئی له نیوده زگای ده ولته تی شیرانش دا به سیج کرد بوو وله
 ده ره وهش نهی ده هیشته نهوتی شیران بفرۆشرۆ وه ره وه سا
 دژایه تیی حیزبی تووده و ته نانته دژایه تیی شاونه رته شیش
 هه مووپیکه وه هه ل و مه رجیکی ناله باریان بو حکومته تسی
 دوکتور موسه ددیق پیک هینا بوو. له رۆژی هاتنه سه رکساری
 دوکتور موسه ددیقه وه خه با تیکی توندوتیژ له نیوان
 کومه لانی خه لک و داخوازه کانیان له لایه که وه و دژمانانی
 شه و داخوازان به سه رۆکایه تیی ئیمپریالیزمی شینگلیس له
 لایه کی دیکه وه دهستی پیک کرد. نوینه رانی دیپلوما سیسی
 بریتانیا که فیڕبوون راسته و خو ده ست له هه مووکاروبساری
 نیوخوئی شیران و هه رده ن، پاش به سند کردنی میلیسی بوونی
 نهوت، هه ول و ته قه لای خوئیان زیاتر کرد بوئه وهی موره کانی
 خوئیان توندترهان بدهن و هیزه کانی سه ربه خوئیان باشتتر
 به سیج بکه ن.

به ره به ره ده ره کهوت که کار به ده ستانی شیرکه تی نهوت و
 ده ولته تی بریتانیا له بوونی قونسولخانه کانی شینگلیس، له
 به شیکی زۆری شاره کانی شیران که لک و هه رده گرن بو شه وهی
 لایه نگران و به کریگیراوانی خوئیان دژی ده ولته تی دوکتور
 موسه ددیق هان بدهن. شه و هه زعه دوکتور موسه ددیقی هینا یسه
 سه ر شه و با و هه ره که رۆژی ۲۵ی به فرانسیاری ۱۳۳۰ قونسولخا
 نه کانی شینگلیس له سه رانه ری شیران دا بخا و کۆتایی به
 ده ست تی و هه ردا نیان له کاروباری نیوخوئی شیران دا بپینی.

بئگومان شه و کاره ههروهک په‌سندکردنی قانونی میلیـ کردنی نه‌وت و بئده‌سه‌لات کردنی شیرکه‌تی نه‌وتی ئینگلیس ، ئیمپریالیزی بریتانیا ی زوریا ترله‌جاران دژی ده‌وله‌تی دوکتورموسه‌ددیق هارووزاند . به‌م‌جووره‌روژله‌گه‌ل روژ تیک هه‌لچونه‌که‌توندرده‌بوو ، هه‌تا دوکتورموسه‌ددیق تئگه‌یشت که‌نه‌ک هه‌ربریتانیا وپیاوه‌ناسراوونه‌ناسراو و کانئ ، به‌لکو وگه‌لئیک هئیزی گرینگی دیکه‌ش دژی راه‌ستان و یه‌کئیک له‌وانه‌ده‌رباری شاخودی هه‌مه‌ره‌زاشا بووکه‌چونکه ئه‌رته‌شیشی به‌ده‌سته‌وه‌بووبه‌هئیزیکی گه‌وره‌ده‌ژمئیردا .

ناکوکیی سه‌ره‌کی له‌نیوان دوکتورموسه‌ددیق وشادا به‌روا له‌سه‌رئه‌وه‌بووکه‌کئ وه‌زیری جه‌نگ دیاری ده‌کا وه‌زیری جه‌نگ په‌په‌ره‌وی فه‌رمانی کئیه . تا شه‌وکاته‌وه‌زیری جه‌نگ و سه‌روکی ستادی ئه‌رته‌ش له‌لایهن شاوه‌دیاری ده‌کران و دیاره‌به‌ئهمری سه‌روک وه‌زیریان نه‌ده‌کرد ، له‌ئاکام داموسه‌ددیق بوئده‌رکه‌وت که‌هه‌تا ئه‌رته‌ش له‌ده‌ستی شاده‌رنه‌هئینئ ناتوانئ له‌جئ به‌جئ کردنی به‌رنامه‌کانسی خوئی و به‌تایبه‌تی له‌ته‌تبیق کردنی قانونی میلی کردنی نه‌وت داسه‌رکه‌وئ . دیاره‌ناکوکییه‌که‌له‌بنه‌ره‌ت راه‌سه‌ه‌ر لئیکدانه‌وهی قانونی ئه‌ساسی ئیران بوو . مووسه‌ددیق له‌و بر وایه‌دا بووکه‌شاده‌بئ پاشایه‌تی بکانه‌ک حوکمرانی . هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌ده‌بئ وه‌زاره‌تی جه‌نگیش به‌ده‌ست سه‌ره‌روک وه‌زیره‌وه‌بئ .

وه‌ختیک له‌مانگی پووشپه‌ری ۱۳۳۱ دامه‌جلیسی جه‌قده کرایه‌وه ، موسه‌ددیق به‌بیانوی نه‌خوئی له‌کردنه‌وهی مه‌جلیس دا به‌شدارنه‌بوو له‌نا مه‌یه‌ک دا بو‌شانووسی که‌

ههشتا له سه دی شه ونویننه رانه به هه ق هه لمیزیراون، به سه لام
 ۲. له سه دیان به نا هه ق ها توون بوئیتومه جلیس ونویننه سه ری
 خه لک نیین.

هه رله سه ره تا وه ده سه ته به به کی ۴. که سی له نویننه سه را نوک
 شوپوز بیسیون له مه جلیس دادژی موسه ددیق را وه ستان. به به پی
 شوسوولی پارله مان، موسه ددیق له ۱۵ ای پوووشیه سه ری ۱۳۳۱
 ئیستعفا ی دا ولاچوو. به لام چونکه له نیوولات دانفروزیکی
 زوری به یدا کردیووئه وپشتیوانی به ی که لیی ده کرا هه تا
 ده هات به هیز ترده بوو، شانا جار دیسان موسه ددیقی به سه روک
 وه زیردیاری کرده وه.

وه ختیگ له ۲۵ پوووشیه ری ۱۳۳۱ دوکتور موسه ددیق نساوی
 وه زیره کانی کابینه ی خوی بریدی لای شا، شاله گه ل هه موویان
 بیجگه له وه زیری جهنگ موافقه تی کرد. موسه ددیق دیسان
 ئیستعفا ی دا ورا ی که یا ندکه به مشیوه به ئا ما ده نیسه وه ک
 سه روک وه زیردریژه به کاری خوی بدا.

ئیستعفا ی دوکتور موسه ددیق وه ک توپ ده نگی دا به وه .
 کومه لانی خه لک ئیستعفا ی موسه ددیقیان به هیچ جور به سنسد
 نه کرد. به لام دیاره شاه وه و آه تی بریتا نیا وته نا نسسه ت
 شه مریکاش که ئیدی له سیاه تی سازشت هه لئه گری موسه ددیق
 وه ره زیوون، له سه ره وه ریگ که وشبوون که موسه ددیق
 وه لانیین، شه وه بووروزی ۲۷ پوووشیه ریاش شه وه ی ۴. که سی له
 نویننه رانی مه جلیس مه یلی خویان سه باره ت به شه حمسه دی
 قه وام نیسان دا، شاقه وامی کرد به سه روک وه زیر، به م کاره
 خه لکی ئیران و به تا به ته ی خه لکی تاران تی گه یشتن که
 پیلانیکی زورگه وره له گوری دا به بوئه وه ی هه مووده سه که و ته

کانیان و به تا بیه تی ده‌ستکه وتی میللی کردنی نه وتیان
 له نیوبه رن. هه ربۆیه ش روژی ٣٠ی بووشپه رکۆمه لانی خه لک
 به کپارچه له تاران راپه رین، راپه رینی خه لک هینده له نه کا و
 وتوندوتا راده بیه کی زۆر له خۆوه بووکه نه گ هه رده سه لاتسی
 حاکم، به لکو و هیزه سیاسی بیه کانی شوپۆزیسیۆن وه ک جه به سی
 میللی و به تا بیه تی جهیزی شووده شی خافلگیر کرد. به سه لام
 راپه رینی خه لک هینده ته وا ووهیندیان و به رین بووکه هیه چ
 هیزیک نه تی توانی به رامبه ری رابوه ستی، نه هه ره شه ی قه وام و
 نه پشتیوانی بیگانه وشاله قه وام ونه هه ولوتسه قه لای
 کۆنه په رستی نیوخۆی ولات، هیه چیان نه یان توانی پیشگیری
 له راپه رینی خه لک بکه ن، ٣٠ی بووشپه رنیشانی دا که خه لکی
 شیران بۆه مووفیدا کاری بکه له ریگای پاراستنی ئازادی و
 ده سکه وته کانیا ن ودا بین کردنی سه ره خۆیسی ولات دا
 ئاماده ن.

راپه رینی ٣٠ی بووشپه ر سه رکه وتا و قه وام هیه ریگای
 نه ما بیجگه له وه که لایچی. شاش هیه ریگای نه ما بیجگه له وه ی
 جاریکی دیکه موسه ددیق بیستته وه سه رکار، به راستسی
 راپه رینی ٣٠ی بووشپه ر سه رکه وتنیکی گه وره ی ته وه وای
 جوولانه وه ی میللی - دیموکراتی له شیران دا بوو و نیشانی
 دا که خه لکی شیران خاوه نی هیزیکی به کجا ر زۆربه توانان و
 شه گه ر شه وه یزه له وه ختی خۆی دا و به باشی به کار به یترتی هیه چ
 ده سه لاتیک نا توانی له به رامبه ری دارابوه ستی، له تاران
 راپه رینه که شه وه نده جووه پیش که ته نا نه ت هه موو په بکه ره -
 کانی ره زاشا و جه مه ره زاشایان هینا بیه خوارتی وشکاندیانن،
 مه ترسیبی شه وه هه بووکه شه گه ر قه وام زوولانه چی راپه رینه که

هەر لە خۆرا بگۆڕی و بێجێ بە شۆرشێکی گەورە و خەڵک خۆی راستە و خۆ دەسەڵاتی سیاسی بە دەستە وەبگرتی.

لە ۳۰ ی پووشپەردا هیژە میلیسی بەکان سەرکەوتن ، کۆنە پەرستی تیک شکا و ریگا خۆش کرا بوو و هە بەرنا میلی دە وڵەتی دوکتور موسەددیق و بەتایبەتی قانونی میلیسی کردنی نەوت لە وڵات دا بێتەدی . بەداخە و موسەددیق لە سەرکەوتنە کەلکی پێویستی وەرنەگرت و لە سەرکوت کردنی کۆنە پەرستی و بەگریگیراوانی ئیمپریالیزم دادوودایی لە خۆی نیشان دا ، راپەرینی ۳۰ ی پووشپەردی ۱۳۳۱ سەرکەوت ، بەلام ئیمپریالیزم و ئەم جارە بەتایبەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکا و کۆنە پەرستی لە ئێران دا بە سەرۆکا بەتیی شەه بێ دەنگ و بێ کاردا نە نیشتن ، لە هەموو لایە کە و دەستیان کردبە فشار هێنان بۆ سەر حکوومەتی میلیسی دوکتور موسەددیق و بەداخە و فشاری کۆنە پەرستی و ئیمپریالیزم زۆر جار هەما هەنگ بوو لە گەڵ فشارێک کە حیزبی توودەش بۆ سەر دوکتور موسەددیقی دەهینا . بێجگە لە و ئەمریکا و ئینگلیس دەستیان کردبە گەمارۆدانێ ئابووری ئێران ، دیارە پێشاش بێ دەسەڵات کردنی شیرکەتی نەوت ، نەوت بۆدەرە و نە دە پێوی ودا هاتی نەوت نەما بوو ، وەزعی ئابووری خراب بوو ، موسەددیق دەبوو و وەزعی ئابووری بە نالەبارە چارە سەربکا ، بەلام موسەددیق هەر لە سەرەتا وەنەزەریکی دیکە ی لە سەر رۆلی نەوت لە ئابووری وڵات دا هەبوو .

لەمانگی سەرماوەزی ۱۳۳۰ دا موسەددیق لە مەجلیس دا گوتی: "ئەو نەوتە لە چل سال دا چ دا هاتیکی بە شێمە دا وە ؟ دا هاتی ئێمە لە نەوت لەم ماوە یەدا تەنیا ۱۰ میلیۆن لیروی

ئینگلیسی بووه وئەودا هاتەش زۆربە‌ی هەربە‌ئەمری ئێه و
 کەسانە‌که‌دا هاتە‌که‌یان داوه ،بۆ‌کری‌نی چە‌ک خە‌رج ک‌راوه .
 ئێمە‌دە‌بێ‌ وادا بنی‌پین وە‌ک ئە‌فغانستان و دە‌وڵە‌تە‌کانی دیکە
 نە‌وتمان نیه .لە‌خە‌رجی خۆ‌مان کە‌م کە‌ینە‌وه‌ودا هاتنی
 خۆ‌مان زیادکە‌ین .میللە‌تیش تە‌خە‌مول بکاتا بتوانین نی‌ری
 یە‌خسیری لە‌گە‌ردنی خۆ‌مان هە‌لگیرین .(۱)"

ئە‌وه‌بوو کە‌بەرە‌بەرە‌دروشمی "ئابووری بی‌ن‌سە‌وت"
 هاتە‌گۆ‌ری و بە‌راست‌پیش‌وه‌ک موع‌جیزە‌دە‌چی کە‌لە‌زە‌مان‌سی
 حکوومە‌تی موسە‌ددیق داوه‌زعی ئابووری و لات‌خرا‌ترنە‌بووه ،
 لە‌هە‌مووی گرینگ‌ترئە‌وه‌بوو کە‌بۆ‌یە‌کە‌م جار تە‌وازونیک لە
 نیوان صادرات و وارداتی و لات‌دا پێ‌ک هات ،هە‌رچە‌ندئە‌وکا تە
 ئێ‌ران ئێ‌مکانی ساد‌رکردنی نە‌وتی نە‌بوو .بە‌م‌ج‌س‌ۆ‌ره
 دەرکە‌وت کە‌دە‌ک‌ری و لاتە‌که‌بێ‌دا هاتی نە‌وت بۆ‌ی و تە‌نانە‌ت
 ئە‌گەر بە‌رنا مە‌یە‌کی باشی نیستمانی هە‌بێ‌، ئابووری
 و لاتە‌که‌ش رێ‌ک و پێ‌ک تە‌رلە‌جاران هە‌ل‌دە‌سوورێ‌ .

هە‌رجی جوولانە‌وه‌ی گە‌لانی ئێ‌ران پ‌ترگە‌شە‌ی دە‌ک‌س‌رد ،
 دژ‌مان‌یش زیاتر هە‌ولیان دە‌دا بە‌رگری ئێ‌بکە‌ن و لە‌پ‌ش
 هە‌مووان دا ئامانجیان ئە‌وه‌بوو حکوومە‌تی موسە‌ددیق ک‌س
 بکە‌ن و لای‌بە‌رن ،بۆ‌ئە‌م‌مە‌بە‌ستە‌ش لە‌هە‌رجیگا یە‌ک کە‌بۆ‌یان
 هە‌ل‌دە‌کە‌وت زە‌ب‌ریان لێ‌دە‌دا ،رفان‌دن و کوش‌تنی سەر‌ۆ‌کی
 پولیسی تاران ، ئە‌فشاری تووسی ،خ‌زم و ها‌و‌کاری وە‌فاداری
 موسە‌ددیق کە‌لە‌مانگی بانە‌مە‌ری ۱۳۳۱دا رووی دانیشانە
 یە‌کی تازە‌ لە‌رق و بێ‌زاری دژ‌مانی گە‌ل لە‌دە‌سە‌لات‌سی

موسه ددیق بوو. به لام شهوزه برانه حکوومه تی موسه ددیقیسان
 کز ترنه گرد به لکوو به پیچه وانه بوون به هوئی به هیژ تر بوونی ،
 بویه دژ منانی به ره به ره سیریان له کوو دیتای راسته و خـ
 کرده وه . به پشتیوانی ثایه توللابیه به هانی وتارا ده به کیش
 ثایه توللاکاشانی روژی ۹ ره شه مهی ۱۲۳۱ خو پیشاندا نیک
 له تاران ساز بوورا گه به ندراکه شاه بۆده رپرینی ناره زایسی
 خوی له سیاسه تی موسه ددیق ، ده هی هوئی نیران به جی بیلی .
 خو پیشانده ره کان دا وایان ده کرد که شاه پروا . شه وان
 ژماره یان زور کهم بوو و هی ندیگ شه رته شی وجه ندکه سیکي به
 راستی به دناوی کومه ل وهگ شه عبان بی موخ که جه قوکی شیک
 بوویا وهگ مه له که شه عتیزادی که را بردوو به کی خاوینی نه بوو ،
 له گه لیان که وتبوون و شیاریان ده داشانایی پروا ، شا
 ده بی بمینیتته وه . له وگا ته دا له تاران زور کووونـ وه و
 خو پیشاندا سی گه وره تردژی شاه پهرستان نیک هات که هیندی
 دیاردهی ثایه تی یان تیدا به دی ده کرا . به کهم شه وه بوو که
 دروشمه کانیا ن زور لیک حیا واز بوون . دروشمی شه وان هی
 لایه نگری چیز بی توو ده بوون و به راستیش شه وگا ته وهگ هیز بیکی
 سهره کی ده ها تنه به رجا و شه وه بوو : " ما مردم بیداریم ، ما
 شاه نمی خواهیم ، " " شاه باید برود " (۱) . دروشمی گشت
 لایه نگران سی موسه ددیق وهگ بهک نه بوو . شه وان هی که هـ
 لایه نگری موسه ددیق وه هم لایه نگری چیز بی زه جمه تکیشان سی
 دوکتور موزه فوری به قایی بوون ، دروشمیان : " هم شاه وه هم

(۱) - نیمه خه لکی و شیاریان و نیمه شان ناوی . شاه ده بی

مصدق" بوو. دروشمی شه‌وانه‌ی لایه‌نگری چه‌به‌هی میلسی
 بوون و "نیروی سوم"ی خه‌لیلی مه‌لیکیشیان له‌گه‌ل بوو:
 "ازجان خودگذشتیم، باخون خودنوشتیم یا مرگ یسا
 مصدق (۱)" بوو. دیار شه‌وکا ته‌زۆردروشمیش دژی ده‌ربسار،
 شه‌ره‌فی به‌هله‌وی وه‌روه‌ها دژی حکوومه‌تی نیزامسی
 ده‌دران که‌خه‌لک شه‌وکا ته‌به‌سه‌گی پاسه‌وانی شیمپریا لیزم و
 کۆنه‌به‌رستی‌یان نا و ده‌بردن.

دیار ده‌یه‌گی تایبه‌تی دیکه‌ی شه‌وکا ته‌میتینگسی
 مه‌وزیعی بوو. شه‌ندان ولایه‌نگرانی حیزبی تووده‌شه‌و
 میتینگانه‌یان له‌جیگا یه‌ک یاز ده‌کرده‌که‌خه‌لکی زۆرلی‌یه، بو
 وینه‌له‌به‌رسینه‌ما یا له‌وشه‌قا ما نه‌که‌ها ت وچۆزۆره، به‌چارنیک
 چه‌ندکه‌سێک کۆده‌بوونه‌وه‌یه‌کیگ ده‌چووه‌سه‌رشانی شه‌وانسی
 دیکه‌وده‌ستی ده‌کرده‌دروشم دان وه‌ان دانی خه‌لک، که‌سه
 پولیس یا مه‌ئورانی فرمان داری نیزامی خه‌به‌ردار
 ده‌بوون و ده‌گه‌بشتنی، له‌وه‌جیگا به‌، بلاوه‌یان ده‌که‌سێرد و
 میتینگه‌که‌یان ده‌بردبو جیگا یه‌کی دیکه. به‌مشووه‌یه‌شه‌و
 میتینگه‌له‌ما وه‌ی رۆژیکدا له‌چه‌ندین جیگا دووپات ده‌بووه.
 له‌سه‌ریه‌ک شه‌م کاره‌زۆر سه‌رکه‌وتوو بوو (۲).

(۱) - له‌گیانی خۆمان بووردووین، به‌خوینی خۆمان
 نووسی؛ یا موسه‌ددیق یا نه‌مان. (د)

(۲) - بووینه‌زۆر جار شه‌وه‌ی له‌میتینگه‌که‌دا قسه‌ی ده‌که‌سێرد
 با رانیی دووره‌نگی پی بوویا دووسی چا که‌تی پی بوون.
 پاش شه‌وه‌ی قسه‌کانی خه‌لاس ده‌بووده‌ها ته‌خوارتی بارانی یا

روودا وه کانی ۹۹ ره شه مه به روونی نیشا نیان دا که هه موو
 شه و هه را و هوریا به پیلانیک بوو که له لایه ن شا و شمیریا لیستم
 کانه و هه دانرا بوو . موسه ددیق له ده ست تی و هه ردانی شا وده ربار
 له کاروباری ده و له تی دانارا زی بوو و دژا به تیی خوی له گهل
 شه و ده ست تی و هه ردانه را گه یا ندبوو . شا به موسه ددیقی گوتبوو که
 ده به وی س هه ریکا و بو ما وه به ک بجیته ده ری و پیشی خوش نیسه
 هیچ که سی له وسه هه ره تا کا داربی . به راستیش شا به را مبه رسه
 تووره یی موسه ددیق پاشه کشه ی کردبوو ، به لام مه به ست لسه و
 پیلانیه شه وه بوو که خه به ری س هه ری شا بلا بویتته وه و پاشه سسان

چا که ته که ی ده گوری و خوی ده خسته نیو خه لکه وه . وه ختیگ
 مه شمورانی فرمانداریی نیرامی یا پو لیس ده ها تن
 نه یا نده زانی کئی قسه ی بو خه لک کرده .

چاریک به کیک له وانه ی که دروشمی ده دا : " شاه با یسه
 برود " ناسرا و گیرا . پو لیسه کان لیان ده دا وده یا نگوت
 ده تی بلپی " شاه نبا یدبرود " شه ویش ده ستی پی کرد به ها وارو
 به ده سگیکی زور به رزه رده ی گوت : " شاه نبا یدبرود " چاریک
 شه و دروشمی ده گوت وه هنگا ویک دوورده که و ته وه . پو لیسه
 کان که دیتیان هه ، شه و دروشمه دوو پات ده کا ته وه وایا نزانسی
 به هه له گر توویا نه و به ریا ندا ، شه ویش هه رخوی دوورده خسته وه
 وه رده ی گوت : " شاه نبا یدبرود " تا که یشته شوینیک که زاتی
 عیدی پو لیسه کان نایگه نی . شه وکا ته گوتی : " شاه نبا یدبرود
 با یدما ندومجا زات شود " پو لیسه کان وه دووی که وتن به لام
 نه یا ن توانی بیگرنه . (د)

خه لک هیرش بکه نه وه سه رموسه ددیق و حکوومه تی موسه ددیق
یان خودی شه وله نیوبه رن .

کا تیک خویپشا نده ره گان خو یان گه یاننده مآلی موسه ددیق
شه وتوانی رابکا بو مآلی درا وسیتی خوی وله ویش را خوی
بگه یه نیته ستادی شرتش ورزگار بی . به مچوره پیلانسی ۹ ی
ره شه مه ساری نه گرت وئا کما می شه وه بو وکه موسه ددیق
سه رکه وتنیکی گه وره ی به ده ست هینا ونفوزی شاه کجار زور
ها ته خوارتی وئیمکانی شه وه پیک هات که موسه ددیق بتوانی
به یه کجاری ولات لده ستی شاه وده رباررزگار بکا . به لام
هه روه ک پاشان ده رکه وت هیندیک که سی ده ور و به ساری
موسه ددیق وشه ندانسی زورخا وه ن ده سلاتی جه به هی
میللی به وه رازی نه بوون .

کو میسیونیکی هه شت که سی له نوینه رانی مه حلین پیک
هات بو شه وه نا کوکی نیوان سه روک وه زیروشا چاره سه ربکا .
هه رچه ندله وکو میسیونه دا دوکتور به قایی ده بین سارا که
پیوه ندی یه کی باشی له گهل ده رباروشا هه بوو ، به لام له سه ر
به نده کانی جیی نا کوکی قانوونی شه ساسی گه لاله یه کسی
پیشنیار کرد که شه گه رئه وگه لاله یه په سندکرا یا ، موسه ددیق به
ئا واتی خوی ده گه یشت ودروشمه که ی وه دی ده هات کسه
ده ی گوت شاده بی پاشایه تی بکانه جو کمپانی .

پاش ۹ ی ره شه مه هیزه گه لی یه کان به تا بیه تی جه به هی
میللی وحیزی تووده لیک نیزیک بوونه وه ، به لام سیاه تی
حیزی تووده به رامیهر به موسه ددیق جاری به ته وای
نه گور ابوو ، روژیک پاش تیک شکانی کوودیتای ۹ ی ره شه مه
واته ۱۰ ی ره شه مه ی ۱۳۳۱ روژنامه ی "مردم" نووسی بووی :

"ده وله تی موسه ددیق وده رباری کوری ره زاخان پهک له یهک
خراپترن وکیشه ی شهوان له جوار چیوه ی قازانجی
شمپریا لیسته کان دایه ."

پیلانی ۹۹ ره شه مه ی ۱۳۳۱ شکستی خوارد، به لام ده رکه وت
که له وکاره ساته دا موسه ددیق ولایه نگرانی به تاقی ته نیسا
بوون، چونکه شه مجاره به پیچه وانده ی ۳۰ پیوشپه پناه یه توللا
کاشانی ش پشتیوانی له شا کردود ژایه تیی خو ی له گه ل
سه فهری شایو دهره وه ده رپری .

پیلانی ۹۹ ره شه مه سه ره تا یهک بوو بوئنه و پیلانه کسه روژی
۲۸ گه لاویژی سالی ۱۳۳۲ به ریوه جوو و سه رکه وت له پیلانی
۹۹ ره شه مه دا ده رکه وت که شیدی شه مریکا یی به کان هیوا یان
له موسه ددیق بریوه وله مه ودوانهک هر پشتیوانی لی ناکن
به لکوو به ره به ره سر وکا به تیی پیلان گیپان وه شه ستوده گرن .
پاش ۳۰ پیوشپه ری ۱۳۳۱ سیاستی شه مریکا هیشتا هه ر شه وه
بوو که له گه ل موسه ددیق به شیوه یهک ریک گه وی .
هه لو یسته ی شه مریکا دوو هو ی هه بوو . یه که م شه وه که شه مریکا
تی گه یشت بوو زور به ی خه لکی شیران پشتیوانی له موسه ددیق
ده کن . دوو هه م شه وه که شه گه ر شه مریکا پشتیوانی له
موسه ددیق نه کا که به هیژیک ی میلی و بی لایه ن ده ها ته به ر جاو،
به بیرو رای کار گیپانی شه مریکا مه ترسی شه وه هه بوو که له
شیران دا کومونیزم سه رکه وی . موسه ددیق به نه زه ری شه مریکا
هیژیک بوو که ده ی توانی له جوونه پشی کومونیزم کان له
شیران داپیش گیری بکا . پاش پیوشپه ری ۱۳۳۱ سیاستی
موسه ددیق به را مه به شمپریا لیزمی شینگلیس وه ره وه ها
سیاستی شه مریکا توند تر بوو . موسه ددیق زور جار دا وای

یا رمه‌تی مایی له‌ئه مریکا کرد، ئه مریکاش هه موویا رمه‌تی خۆی به‌وه به‌ستبوو که گیر وگرفتی نه‌وت به‌جۆریک چاره‌سه‌ر بکری که ئه مریکا وئینگلیس پئیان خوشه. ئه مریکا تائسه و راده‌یه‌پشتیوانیی له‌موسه‌ددیق ده‌کرد که دژی قازانجیی ده‌وله‌تی بریتانیا بوو، که زانی سیاسه‌تی موسه‌ددیق قازانجی گشتیی ئیمپریالیزم له‌ئیران و ته‌نانسه‌ت له‌ رۆژه‌لاتی نیوه‌راستیش داوه‌مه‌ترسی ده‌خا، دژی موسه‌ددیق راوه‌ستا. هۆی دیکه‌ی دژمنایه‌تی ئه مریکا له‌گه‌ل موسه‌ددیق ئه‌وه‌بوو که پاش ۳۰ یوو شپه‌ربه‌شپه‌یه‌کی نه‌ینی بو‌دا پش کردنی نه‌وتی ئیران له‌گه‌ل ئینگلیس ریک که وتبوو. به‌م جۆره‌موسه‌ددیق ناچار بوو له‌ئوستی خۆی به‌رامبهر به‌ ئیمپریالیزمی ئه مریکا بگۆری، ئه‌وه‌بوو که ئه مریکا له‌ئا ماده کردنی پیلانی ۹ی ره‌شه‌مه‌دا به‌شاریی کرد. پیلانی ۹ی ره‌شه‌مه‌ته‌مرینایکی گشتی بوو و جی‌به‌جی کردنی سه‌رکه‌وتووای نه‌ی کوودیتای ۲۸ی گه‌لاویژ.

هه‌رچی جوولانه‌وه‌له‌ئیران دا‌زیا‌ترده‌چوو‌ه‌پش و هه‌رچی خه‌لک یه‌ک‌گرتوو‌ترده‌بوون، به‌وه‌ئنده‌ز به‌پش ئیمپریالیزم و کۆنه‌په‌رستی دژی بزووتنه‌وه‌توندت ده‌جوولانه‌وه‌وه‌هه‌رچی هیزی پا‌شه‌که‌وتیا‌ن هه‌بوو ده‌یان‌ه‌ینا‌بو نیومه‌یدانی به‌ره‌نگاری‌بوون. له‌مانگی جۆزه‌ردانی ۱۳۳۲ دا له‌تاران به‌ره‌یه‌کی یه‌ک‌گرتوو‌ی دژی گه‌لی پیک‌ها‌توو. به‌به‌ره‌یه‌که‌بریتی بووله‌ئا یه‌تول‌اکۆنه‌په‌رسته‌کان گسه دژی سیاسه‌تی موسه‌ددیق ولایه‌نگری شاپوون، ئه‌رته‌شی‌یه‌کان که‌دیاره‌له‌ژیرفرمانی شادا‌بوون، زۆرجا لاکا‌نه‌دژمنایه‌تی خۆیان له‌گه‌ل حکوومه‌تی موسه‌ددیق و په‌ره‌گرتنی جوولانه‌وه‌ی

گەلانى ئىران نیشان دا ، بەرەى دژى گەلى كەسانى شەوتۆشى
 تىدا سوون كەلەكۆمەل دا بەخراپى ناويان دەركردبوو ،
 ۋەك شەعبان بىمۇخ سەرۆكى چەقۆكېشان يامەلەكە
 ئىعتىزادى كەلەخوپىشاندا نى ۹ رەشەمەش دا بەشدارى پىسان
 كردبوو ، ئەوانە ھەرچى لات ولوتى ھەبوولەدە ۋە روبرى خۇيان
 كۆكردبوو ، بەم جۆرە بەرەيەكى يەكگرتوولە ئا يە توللاكانو
 شەرتەشى بەكان ولات ولۆتى يەكان بەسەرۆكا يەتتى دەربارو
 شاپىك ھا تىبوو (۱) . لەدەرە ۋە شپاش شەۋەى ئىمپىريالىزمى
 ئەمىرىكا ھەلۆيسى خۆى بەرا مەربە موسەددىق گىئۆرى ،
 ئەمىرىكا ۋىنىنگلىس نا كۆكى يەكانى خۇيان بەدەرە جەدودانا
 ۋىئوروخاندنى حكومەتنى نىشتامانىنى موسەددىق رىئىك
 كەوتن . ئەمجارە ئىدى سەرۆكا يەتتى دژا يەتتى لەگەل
 موسەددىق بەئاكرا كەوتەدەستى ئەمىرىكا يا وردتربلىيىن
 دەزگای جاسوسىيى سىا ، لەدەرە ۋە ئىمپىريالىزمى ئەمىرىكا
 ۋىنىنگلىس يەكيا ن گرت ، لەژوورە ۋە شەۋە بەرەيەكگرتىوۋە
 پىك ھا تىبوو ، ئالقامى نىئوئەودوۋ بەرەيەكگرتوۋەش بالىوۆز
 خانەى ئەمىرىكا بوو ، سىا ھەرلەوكا تەۋە نوپىنەرى خۆى بىئە
 ناوى "گرومىت روزويلت" ناردىبوۋتاران ۋە خەرىكىسى
 چالاکى بوو بەرپىسا يەتتى رووخاندنى حكومەتسى
 موسەددىقى ۋە ئەستۆگرتىبوو . بەم جۆرە ئىمپىريالىزم
 كۆنەپەستى بۇلابردنى موسەددىق بەتەۋاۋى يەكگىرو

(۱) — كەباسى دەربار دەكەين لەپىش ھەموۋاندا مەبەست
 ئەشەرفى پەھلەۋى خوشكى جەمەرە زاشا ۋە مەلەكە
 دا يىكى يەتتى . (د)

یهکیارچه بوون، بهلام بهرام بهر به وان، بهر هی گهل پتسه وو
 یهکیارچه نه بوو، ههر چه ندیاش ای ره شه مه چه بهی میلی و
 حیزی تووده لیک نیزیک ببوونه وه، بهلام هیشتا بووونی
 حیزی تووده بهرام بهر به چه بهی میلی ههر شه وه بوو کسه
 دیفاع له قازانجی به شیک له شیمپریا لیسته کان ده کا (که
 دیار مه بهست شیمپریا لیزی شه مریکا بوو) ونا کوکی
 دوکتور موسه ددیق له گهل شیمپریا لیزی بریتانیا ی به
 حسابی ناکوکی له نیوان دووده و له تی شیمپریا لیستی
 داده نا، له لایه کی دیکه شه وه هیندیک له وان هی له ده ورو بهری
 موسه ددیق بوون ته وای هه ولیان شه وه بوو که نه هیلن
 دوکتور موسه ددیق له حیزی تووده نیزیک بیتسه وه و
 موسه ددیقیان به وه ده ترساند که نیزیک بوونه وه له حیزی
 تووده ده بیتسه هوی سرکه وتنی کومونیزم له نیواندا،
 ههروه ها شه وان زوریان هه ول ده دا وه زعیکی شه وتنی
 بخولقیینن که شه مریکا له مه ترسی کومونیزم له نیوان
 نه تر هی بچی، که وای بوونا کوکی ونه بوونی سیاستی یه کگرتوو
 وتنه نته نه بوونی یه کیه تی کرده وهش له نیوان چه بهی
 میلی و حیزی تووده دا به ته وای بهر چا بوو، له شاکا می
 شه ونا کوکی به دا زور له چین و تویره نیونجی به کان که به ته وای
 نه لایه نگری چه بهی میلی بوون ونه لایه نگری حیزی
 تووده، بهلام شه گهر شه و دوو هیزه یه کیان گرتبا له گهل
 ده کدوتن، سرگهر دان ما بوون ونه یان ده زانی پشتیوانی له
 کام به گ له و دوو هیزه بکن،

به کورتی شه گهر بهر هی دژی گه لی یه کگرتوو بوو، بهر هی
 گه لی به هیچ جوریک یه کیارچه نه بوونه وه خوی نوقته کزیسی

هه ره گه وره ی جوولانه وهی نیشتمانیی شه وکاته بوو. له به هارو
ها وینی سالی ۱۳۲۲ دازوررون بوو که شمیریا لیزم و
کونه پهرستی به پهلن له به کهم ده رفعت داده و لستیی
موسه ددیق برووخینن وده و له تیگی دژی گه لیبی سه ره به خویمان
بیننه سه رکار.

دوکتور موسه ددیق بۆکزترکردنی نفووزی شاهیندی ک
ههنگای دیکه شی هه لئنا به وه. له پیتشدا هه رله سه مانگی
جوهره دانی ۱۳۲۲ داملکه کانی په هله ویی له شا وهرگرته وه که
شا وختی خوی به زورله خه لگی شهستان دیوون وحه مه ره زاشاش
داها ته کانی خه رچی شاه ما ده کردنی کوودیتا وزه برلیدانسی
حکومته تی دوکتور موسه ددیق ده کرد. به مشیوه به دژی گه لیبی -
کان داها تیگی زوربان لی برا.

کوسپتیگی دیکه له سه ررنگای جوونه پیتی سیاسه تی دوکتور
موسه ددیق، مه جلیس بوو، مه جلیس به ره به ره به بوو به تنگی
پیلان گیران وزورله وانه که پیلانیا ن ده گتیرا و خویمان لسه
مه ترسی داده دی، له مه جلیس به ست داده نیشتن و خویمان لسه
گیران و زیندان بوون ده پاراست و هک سه رله شکرزاهیدی و
دوکتور به قایی وهی دیکه.

شمیریا لیزم وکونه پهرستی بییان خوش بوو شه وه نده که
ده گونجی ده و له تی دوکتور موسه ددیق به شیوه به کی قانونی
برووخینن، واته هه ل و مه رجتی شه و توپیک بینن که مه جلیس
دهنگی متمانه ی بوته دا. شه و بوو که له سه ره تای مانگی
گه لایژدا موسه ددیق هاته سه ره و سپروا به که ده بی مه جلیس
هه لوه شی و بوته و مه به سه بریا ردرا که ریفراندوم بکری.
روژی هی مانگی گه لایژله به یامتی رادیویسی دا

موسه‌ددیق گوتی: "به‌وو‌ه‌ز‌عه‌ی نیستمای مه‌جلیسی حه‌ق‌ده‌ه‌یه‌تی، هیوا‌به‌هیج چه‌شده‌سه‌ر‌که‌ه‌وت‌نیک له‌خه‌باتی گهلانی نیتران دا نیه. ده‌وله‌ت ناچار له‌شیوه‌خه‌لکی نیستمای به‌روه‌ردا وابکا که‌بیرورای خوتان به‌رام‌به‌ریه‌مانه‌وه‌یا‌هه‌لو‌ه‌شانسه‌وه‌ی مه‌جلیس به‌راشکا‌وی ده‌ربیرن" روژی ۱۲‌ای گهل‌اویژله‌تاران و روژی ۱۹‌ای گهل‌اویژله‌شاره‌کان ریفراندۆم بێک‌هات، له‌سه‌تاران ۱۶۱ ههزار‌که‌س‌وله‌شارستانه‌کان به‌ک‌میللی-ژۆنو حه‌سه‌د و‌چ‌ل ههزار‌که‌س‌ده‌نگیان به‌هه‌لو‌ه‌شان‌دنی مه‌جلیس دا، ده‌نگی دژی هه‌لو‌ه‌شان‌دن که‌م‌بوو، به‌لام ده‌نگی‌ب‌شتیوانی له‌دا‌وای موسه‌ددیق‌ش له‌سه‌را‌سه‌ری نیتران دا‌به‌وشیوه‌یه‌سه‌ نه‌بوو‌که‌چا‌وه‌روان ده‌کرا، چونکه‌هه‌ندیک له‌و‌که‌سانه‌که‌له‌سه‌ جه‌به‌ی میللی حیا‌بوونه‌وه‌دژی ریفراندۆم را‌وه‌ستان، بێجگه‌له‌به‌شیک‌ی ده‌زگای ده‌وله‌تی و‌به‌تایبه‌تی شه‌رت‌ه‌ش، زۆر که‌س‌وه‌ه‌یزی گۆنه‌به‌ه‌ستی‌دیکه‌وه‌ک‌تا‌به‌تول‌لاکان دژی ئه‌سه‌و ریفراندۆم‌ه‌بوون، به‌لام سه‌ره‌رای هه‌مو‌شه‌وانه‌، ریفراندۆم‌ بو‌سیاسه‌تی نیستمانی دوکتور‌موسه‌ددیق سه‌ر‌که‌ه‌وت‌نیک‌سی که‌وره‌بوو.

۳- گه شه کردنی تیکووشانی حیزب

له سه ره تاي ها ويني ۱۳۳۱ داهه لېزار دني مه جليسي
 هه قده ته وا و بوو، زؤر له نوپنه راشي ته و مه جليسه له لايستنه
 خه لکه وه هه لانه بزيژدرا بوون و به لک و بيه هؤي ده ست تسي -
 و هرداني راسته و خوي شرتهش و له به رده خاله تي پيسا وي
 خا وه ن ده سلات و ماليکي گه وره و ده ز... گه، و شه و گه ما نه که له
 نيوده زگاي ده و له تي دانفوزيان هه بوو، تواني يان بچنه
 نيومه جليسي هه قده .

نموونه ي هه ره به رجا وي ده ست تي و هرداني نسا رپه و اي
 ده ربار و شرتهش، هه لېزار دني مه ها با ديوو، که هه لېزار دن
 له مه ها با دده ستي پي کرد چه ندکه س خويان کا ندیده کرد، که
 گرینگ تربنيان مه مه دي کيو ان پوربو و که خوي به کا ندیدی
 جه به ي ميلي دادنه (۱)، دوو هه مينيان جه سه ني شيما سي ،

(۱) - محمد کيو ان پور له ياشان نا وي خوي گوري و پاش

ئىمام جومعهى تاران بووكه ده ربا رېشتىوانى لى ده كىرد و
 سېهه مېنىان صارمى صادق وزيرى بووكه هه رچه نده به ره سمى
 به لام به كرده وه كاندىدى حيزبى ديموكراتى كوردستان
 بوو. (١)

له گه ل هه بوو وه وفشاره ي ستادى شه رته ش دژى صادق
 وزيرى وه بووكه سا نه كه پشتيوانى بوون به كارى هينا ، له وه
 هه لېزار دته ده له خودى شارى مه ها با دله ١٨٥٠ دهنگى دروست
 ١٥٣٥ كه سيان واته ٨٧٪ ي خه لك دهنگى خويان به صادق
 وزيرى دا . هه رچه نده صادق وزيرى خه لكى مه ها با دته بوو و
 هه رچه نده حيزبى ديموكراتىش نهينى بوو ، به لام خه لى ك
 شاگان لهر ابردوى سياسى ، بيشكه وتن خه لى وا زى و

كوودى تاي ٢٨ى گه لاويژ لهر ابريس دوكتوراى وه رگرت و به
 دوكتور محمه مەدى موكرى ناوبانگى ده ركرد . به ده و اى
 سه ركه وتنى شوړشى گه لانى ئيران دا گه رايه وه بوئيران و بوو
 به با ئيوژى كوومارى ئىسلامى له مؤسكو . هه رچه نده ئىترخوى به
 لايه نگرى جوولانه وه ي گه لى كوردنیشان ده دا به لام له ما وه ي
 شه رى سېمانگه دا (گه لاويژ - ره زه رى سالسى ١٣٥٨) زور
 ناپيان وه دزايه تى خوى له گه لى كولى كورد و دا خواره كانى
 ده رى رى . باش ما وه به ك له مؤسكو بانگ كرايه وه بوئاران و
 تا وانبار كرايه جاسوسى و خرايه به ندىخانه وه . (د)

(١) - شهوكا ته حيزبى ديموكرات تيكۆشانى ئاشكرائى نه بوو و
 نه ي ده توانى كاندىدى ره سمى هه ي . (د)

نیشتمانیه روه ربی صادق وزیرى هه بوو و ده شیان زانی که
 کاندیدی حیزبی دیموکراتی کوردستانه، بۆیهش خه لکسی
 مه ها بادیه تیکراییی پشتیوانیان لی کرد. له کاتیک دا
 حه سه نی شیمای له نیوشاری مه ها بادیه هه موویه وه ۲۰ تا
 ۳۰ دهنگی زیاتر نه هینا بوو. (۱)

هه لیزاردنی مه ها بادیه و راستیییه ده رخت که خه لک
 هه روهک سه رده می کۆماری کوردستان لایهنگری حیزبی
 دیموکراته و لایهنگری له م حیزبه تک هه رله نیونه چوووه
 به لکوو به هیز تریش بووه. هه روه ها شه وه لیزاردنه راستیییه کی
 دیکه شی سه لما نده که ته گه ر خه لک به کگرتوو رایوه ستین و
 خبات بکه ن، ده توان به سه رفروقیل و فشاری ئه رتسه ش و
 ده زگای ده و له تی دا زال بن. شه م سه رکه و تنه له و کاتیک دا
 شه م و ونیکی زورگه و ره بوو بوگه لی کورد و نیشانی شی دا که
 چ هیزیککی شو رگیکتری به توانا له نیو جه رگی کتسه م ه لسی
 کورده واری به گشتی و مه ها بادیه تاییه تی شار درا وه ته وه .
 به لام هه روهک خودی دوکتور موسه ددیقیش له دیفا عیا تسی
 خو ی داشیشاره ی پی کردوه، شاهه رتهش به هیج جوریک
 ئا ماده نه بوون ریگا بده ن مارمی صادق وزیرى بچیتسه
 مه جلیس، له ئاکام داله نا و چه عه شیره تی به کانی ده و روبه ری
 مه ها بادیه رتهش به زور و به فروقیل ناوی حه سه نی شیمای له
 سند و و قه کان ده رهینا و کردی به نوینه ری مه ها بادیه نه له سه

(۱) - مارم صادق وزیرى: گوشه ای از خاطرات گذشته، نسخه
 خطی ۱۳۶۴ ص ۲۷ شه م یادداشتانه ی له سه ردا وای به ریپوه -
 به ربی حیزبی دیموکرات نووسرا وه. (د)

مه ها با دژیا بو و ونه مه ها با دی دی بو و ونه خه لکی مه ها با دژیا
 ده یا ن ناسی، له مه جلیسش دا هه رچه نده سه روکی کو میسی سونی
 سکا لاد و کتور که ریمی سه نجایی له به ریوه به رانی جه به به
 میلی بو و، گوئی نه درایه شکایه تی خه لکی مه ها با دژیا
 کاندیده که یان ماری مادیق وزیر، وشیعته بارنا مه ی خه سه تی
 شیمای به موافقه تی نویته رانی جه به به میلی به سندن
 کرا. (۱)

له مانگی ره زبهری ۱۳۲۱ داده وله تی موسه ددی سق
 قانونیکی به سندن کردیه ناوی قانونی سهدی بیست سسم
 قانونه له سه ردا به ش کردنی سه ره هم له نیوان وه رزیر و
 خاوه ن ملک دایوو، به پئی شه و قانوونه پاش شه وه ی حاسله که
 له نیوان وه رزیر و خاوه ن ملک دا دایه ش ده کرا، سسهدی
 بیستی به شی خاوه ن ملک ده بو الی وه ریگری، سهدی ده ی
 بدری به وه رزیر و کان و سهدی ده شی به هوئی شه سوورای
 شاه دانی به وه خهرجی شاه دان کردنه وه ی گوئده که بگری .
 شه و قانوونه، قانونیکی شورشگری اننه بوو، به لام شه گهر
 وه زعی پیوه سدی نیوو وه رزیر و خاوه ن ملک شه و کا شه بخه یینه
 به رچا و، هه نکا ویک به ره و پیش بوو، چونکه ده وله تیک که له سه ر
 کار بوو شه و قانوونه ی به سندن کردیوو، شه و قانوونه له زور جیگا
 وه رزیرانی بووه رگرتنی هه قی خویان هان دا .

شە وە بوو کە لە زستانی ۱۳۳۱دا لە کوردستان بەرپۆوە بردنی
 ئە و قانۆنە بوو بە هۆی را پەڕینێکی پان و بەرین وتوندی
 جووتیارانی دەورووبەری بۆکان و مەها یاد واتە ناوچەیی
 موکریان. لە دەورووبەری بۆکان، هەر وە ها لە شامات، چۆمی
 مجیدخان و شاریوان و سەندووسیش جووتیاران کۆمیتەیی
 خۆیان بێک هێنا و دا وایان کرد کە قانۆنی سەدی بیست
 تەتبیق بکری. تەنانەت بۆ ئە وە ی بتوانن بەرامبەر یە
 ئیدارەکانی دە وڵەتی را بۆستن یا ئە هێلن قسە ی خاوەن
 مەلکەکان لە ئیدارەکانی دە وڵەتی دا بچیتە سەر لە نیو خۆیان
 دا درایان کۆکردە وە و کۆمیتەکانی خۆیان وە کارخست و
 نوێنەراتی خۆیان نارد بۆ شارەکان.

ئە و کاتە لە لایەن دە سەلاتی حوکم دا رە وە لە سەرانسەری
 ئێران و بە تایبەتی لە کوردستان دا دە و سیاسەت بەرپۆوە
 دە چوو، یە کێکیان سیاسەتی دە وڵەتی مۆسەددیق بوو، ئە و هێ
 دیکەیان سیاسەتی ئەر تەش بوو کە راستە و خۆ ئە مری لە شـ
 وە ر دە گرت، هەر چە ن دە وڵەتی دوکتور مۆسەددیق قانۆنی
 سەدی بیستی پەسند کرد بوو، بە لām ئامرازی تەتبیقی ئە و
 قانۆنە لە راستی دا بە دەست دە وڵەتە وە نە بوو، ئامرازی
 وە دی هێنانی ئە و قانۆنە هەر بێک نە ها ت بوو، چونکە ئەر تەش
 خۆی لە هە موو ئێران دا خاوەن دە سەلات بوو و بە تایبەتی لە
 کوردستان کە نا و چە یەکی میلیتاریزە کرا و بوو راستە و خۆ لە
 هە موو کاروبارێک دا خاوەن قسە بوو و زۆر بـ
 دە سەلاتی دە وڵەتیش بە دەستی ئەر تەشە وە بوو، جووتیاران

زۆر ئازايانە دۆى خاوەن مەككەگە ورەكانى بۆكان و دەور و روم
 رى مەھابا درا پەرىن ولەم رىگايە دا ئەندا مانى حېزىبى
 دىمۆكرات ھەم رىنوئىنىيان كۆردن ھەم يارمەتىيان دان .
 بزووتنە ھەي جووتياران زۆر پەرهى گرت وتەنا ئەندەت
 تەئسىرىشى كۆردە سەرشارى بۆكان ، بۆكان ھەرچەندە لىسە
 كاتەش دا ھەر بەشارلە قەلەم دەدرا بەلام لەراستى دا زۆر بەي
 زۆرى خانووبەرە و دوكانەكانى بۆكان مەككى بىنە مالىسى
 حاجى ئىلخاننى و بەتايىبەتى قاسم ئاغاي ئىلخاننىسى زادە
 بوون و ئەم بىنە مالىيە لەگەل خەلكى ئاسايى بۆكان و ەك
 رەعبەتى خۇيان دەجوولانە ھەو و زۆر زولمىيان لى دەك كۆردن .
 جوولانە ھەلەگەل بەرھەلستى يەكگرتووى شەرتەش و بەشەك لە
 دەزگای دەولەتى ھەروەھا خاوەن مەككەكان و سەھەرۆك
 مەشیرەتەكان بەرھور و بوو ، لەوكاتەدا ھەرچەندە پاش تىك
 چوونى كۆمارى كوردستان ، رىكخرا ھەكانى حېزىبى بەتەوا و
 نەبووژا بوونە ھە ، ئەندا مانى حېزىبى دىمۆكرات لىسە دوو
 بارە ھەييارمەتىيان بەجووتياران دەدا ، لەلایەك ھەو
 راستەوخۆ رىنوئىنىيان دەكۆردن كەچون ھەقى خۇيان بەپىسى
 قانۇنى بەسند كرا و ھەربگۆن ، ھەروەھا تىيان دەكەيان نەندىن كە
 جى بەجى كۆردنى ئەو قانۇنە پاشەكشە يەككى گەورە يە بوخا ھەن
 مەككەگە ورەكان و رىگايە بوخەياتى دواروژخۇش دەكا ، لەلایەككى
 دىكەشە ھەتتە كۆشان راپەرىن وتى كۆشانی جووتياران لى
 چا بە مەنى يەكانى پىتەخت دا كە ئازادى يەككى نىوە چلەسى
 تىدا بوودەنگ بەدا تەو و تەئسىرى سىياسى دا بنو بو بەراستىيش
 لەو بارە ھەكارىكى يەكجا زۆر بەسوخ كرا ، بەلام دەرە بەگە
 كان بەيارمەتیی شەرتەش و ژاندارمى توانىيان ئەندەت

راپه پرینه که ههتا به هاری سالی ۱۳۳۲ دریزه ی هه بـ و و
 سه رکوت بکه ن، ده ره به گه کان له لایهن ئه رته شه و هه چه کیـ ان
 درایه و شه و چه کان هیا ن به دژی جووتیاران به کارهینا و زۆر
 کهسیان لی کوشتن و زۆریشیان مال و یترا ن کردن و ناچاریمان
 کردن و آلتی خویان به جی بیلن و ده ره به ده رین (۱). هه رچه نـ د
 شه و راپه پرینه سه رکوت کرا، به لام له ئاکا می ده نگ دا نه وه ی له
 تاران و هه روه هایا رمه تیی حیزبی دیموکرات به جووتیاران
 دا ده و له ت پاش ما وه یه ک پیتی به هیندیک له ده ره به گه کان
 گسرت و نه ی هیشت دریزه به گوشتار و ئازاری جووتیاران
 بده ن، ته نانه ت چه ندکه سیک له ده ره به گه کان گیران و تا وا -
 نبار کران که خه لکی ئاسایی یان کوشتوه یا ده ره به ده ریمان
 کردوون، به لام ئه رته ش نفووژی زۆر بوو و به تایبه تی سه رتیپ
 موزه فهری که شه و کاته فهرمانده ی تیبی مه ها با دبوو، وه ک
 شه فسهریکی به رتیل خۆرتا سرا بوو، ده ره به گه کان به دانسی
 به رتیل و به پشتیوانیی شه و توانیان خویان له دا دگا کانی
 ده زگای دا دپه روه ریی ئیران رزگار بکه ن و ئازادین.

ره وتی هه لبژاردن له مه ها با دورا په رینی جووتیاران
 زۆر به جوانی به هه موو هیزه دیموکراتی به کانی ئیرانیان
 نیشان دا که توانا یه کی شوپشگیرانه ی یه کجا رزۆرگه وره له
 نیوکۆمه لی کورده واری دا شاردراره ته وه و له مه دواروژدا

(۱) - بۆ وینه حاجی قاسم که له سه رۆکه چالا که کانی شه م
 راپه پرینه بوو به نای بوعیراق برد. (د)

كوردستان دەتوانی ببی بەبئكەیهکی شۆرشگیزی بـ
سەرانسەری ئیژان، بەلام لەپیش ھەمووان دا ھەلبژاردنی
مەھابادورا پەڕینی جووتیاران حیزبی دیموکراتی كورد -
ستانی وشیا ركردەو، ئیستا ئیدی زۆر پێویست بوو كـ
حیزبی دیموكرات ھەرچی زوو تر لەم ھەل و مەرجە كەلـ
و ەربگری و رێكخراوەكانی خۆی زیندوو بكاتەو،

پاش ۹ رەشە مەجولانەو ەئیشتمانی لەسەر انـ
ئیژان، ھەروەھا لەكوردستانیش پەڕەئ گرت، تیکۆشانی
حیزبی دیموكرات لەبەھاری سالی ۱۳۳۲ ەو بوو بـ
تیکۆشانیکی نیو ئاشكرا و لەشارەكانی مەھابادوسنـ
رێكخراوەكانی حیزب دا مەززان، پاش ھوت سالی و پێكـ
جار لەبەھاری سالی ۱۳۳۲ دا بەیاننامەئ رەسمی بەزمانـ
كوردی لەلایەن حیزبی دیموكرات ەو ەبلاو پێو، نـ
حیزبی دیموكرات لەشارەكان تیپەری و بەرەبەرەلـ
گوندەكانی كوردستانیش دا رێكخراوەكانی بووزانەو، لەو
كاتەدا حیزبی نوودەئارمەتی حیزبی دیموكراتـ
كوردستانی دەدا، ھەم بەناردنی كا درو ھەم بەو كەئیمكانـ
چاپ كردنی ھیندی بەیاننامەو نووسراوی لەشاری تەورپـ
پۆپك دەھینا. (۱)

(۱) - لەزستانی سالی ۱۳۳۱ و بەھاری سالی ۱۳۳۲ دا
بەپێو بەری حیزبی نوودەچوار كادری دەرەجەدووی خـ
بۆسەر پەستی و یارمەتی دانی رێكخراوی حیزبی ناردـ
مەھابادكە دوو كەسیان كوردبوون، ھەرچەند ەو كادرا نە چەند

به لام هه رچه نده ئیمکاناتی مائی حیزبی تووده یه کجا رزور بووله باری مائی یه وه تا ۲۸ گه لاویژهیج یارمه تی یه کی به حیزبی دیموکرات نه دا .

له مانگی جۆزه ردانی ۱۳۳۲ دا بزوو تنه وهی دیموکراتی له کوردستان زور خپرا ده چوو ه پئیش . بوئا ما ده کردنی فیستوالی جیهانیی لاوان که برپا ر بووله ها وینی نه و ساله دا له شاری بوخارست بگیری، له ۱۵ ای جۆزه ردان کو بوونه وه یه کی به رینی لاوان له دهره وهی شاری مه ها با دله باخی میکائیل پیسک هات . به ده ستووری سه رتیپ موزه فه ری فه رمانده ی تیپی مه ها باد ، شه رته ش هیرشی کرده سه رکۆبوونه وه و یه کیک له لاوان به ناوی حه سه نی ره مه زانی کوژرا و چه ندکه سیکیش بریندا ر بوون . لاوان ته رمی حه سه نی ره مه زانی یان هه ل گرت و به خو پئیشاندا ن هاتنه وه نیوشاری مه ها باد . نه وه یه کسه م خو پئیشاندا نی سیاسی له پاش سالی ۱۳۲۵ بوو که له مه ها باد پیسک ها ته به راستیی خه لگ پشتیوانی یه کی زورگه رمی له و خو پئیشاندا نه کرد . به شیوه یه ک که هه م شه رته ش وهه م ده زگای ده و له تی ترسیان لی پهیدا بوو . مه ئموورانی دژبانی شه رته ش و پولیس و ژاندارمری ده ستیان کرد به گرتنی شه وانده ی که به لایه نگرو شه ندا می حیزب ناسرا بوون . له ئاکام دا نیزیکی سه ی

مانگیک زیا تر له کوردستان نه مانه وه به لام هیندی ئوسوولی ته شکیلاتی یان دا مه زرانده که نه پئیش خستنی کاروباری حیزبی دا به سوود بوون . (د)

٧. کەس گهيران و زیندانی کران، بەلام لە وکاتەدا کە حیزبەیی دیموکرات نفووژی خۆی زیادکردبوو، ریکخراوەکانیشی زیندووکردبوونەوه، توانی دانیشتوانی مەهابەساد و دەورووبەری بەدژی راوانان و زیندانی کردنی خەلگەکان بەداوبەسیج بکا، لەتارانیش توانی هەرایەکی سیاسیی زۆر بەرین دژی کاروکردهوهی شەرتەش لەکوردستان داسا زبکا .

رۆژنا مەکانی چەپ کەشەوهوختەژمارەیان یەکجارزۆربوو و هەروەها رۆژنا مەکانی میلیلی لەسەررۆلی خۆپیشاندان و گهیرانی شەوتیکۆشەرانی، مانگرتنی خەلگ لەتیلگرافخانەو بەست دانیشتنیان دەنگ و باس ووتاریکی زۆریان بـلاو کردەوهو داوای ئازادیی زیندانییەکانی مەهابادیان کرد .

شەوخەباتەوتەوبەست نشینی یە نیزیکەی ٥ رۆژدریزهی هەبوو، سەرەنجام دەولەت و بەتایبەتی شەرتەش کەدەسەلاتی بەدەستهوهبوونا چارەبون هەموو زیندانییەکان بەبەسی دادگایی کردن بەربدەن کەشەوهسەرکەوتنیکی زۆرگەرەبوو بۆخەباتی یەکگرتووی کۆمەلانی خەلکی کوردستان .

ئەگەر لەسەرەتای پەرەگرتنی بزوتنەوه بۆ میلیلی کردنی ئەوتەدا، کوردستان سەرولەسەرەخۆدەجووآیەوه، لە مانگی پووشپەری ساڵی ١٣٣٢هه کوردستان هەنگاوەکانی خیرا سزبون و لەمانگی گەلاویژدا بیوو بەیەکیک لـ سـ شۆرشیگێرتین و پشیرەوتین بەشەکانی ئێران، لەشارەکانی کوردستان بەگشتی پشتیوانی یەکی زیاتر لەرێفرا ندۆمی موسەددیق کرا، بۆنموونە لە مەهاباد کە زیاتر لە ٥٠٠ دەنگی

موافق به ريفراندم دوا، ته نيا دوو كهس د ژبوون. (۱) له
باندهش هر دوو كهس دهنگي د ژبان دا بوو.

رېفسراندم نموونه يه كي ديكه بووله يه كگرتوويي خلكي
كورستان ونيشاني دا كه تا كامي هه ليزا رډني مه جليسي
شازده ورا پدېرني جووتياران و خو پيشاندا نه كاني مانگي
جوژه رډان ويه كگرتوويي خلك بو به رډاني زينداني يان به
ريكه وت نه بووه، به لكووه مووښه وانه وهك ره وتيكي ميژوويي
نيشان ده دن كه جوولانه وه روژه روژه كورستان به هيزتر
ده بي و حيزي ديموكرات روژه روژه نفووزي له نيو خلكي
كورستان داده چيته سر.

له ماوه ي چندمانگ دا، واته له سره تاي سالي ۱۳۳۲ هـ و
تا ۲۸م گه لاويزر ي كخراوه كاني حيزي ديموكراتي كورستان
نهك هر له نا وجهي موكريان به لكوله شمالي كورستان و
نا وجهي شپوونه غده و بوكان و بانه و سرده شت و سنه ش
بووژانه وه، به سه دان وه هزاران كهس له هه ل و مهر جليسي
نيوه نهيني ونيوه تا شكري شه و كاته دا هاتنه نيوريزي حيزي
ديموكرات. "گوړانكي بنه رهي و به رجا و كه له م ماوه پيښه
له وه زعي حيزب دا پيك هات بي جگه له ريك و پيك تربوونسي
پيوه نديي به نووسين و ته له فون له گه ل تاران، نه وه بوو كه

(۱) - يه كيان گروهبانيكي نه رته شي بوو كه به رگي نيزا ميي
خوي گوړي بوو و نه وه ي ديكه شلاوتيكي مه هادي بوو كه
ها ورپه كهي پي گوتو بوو كهس هه قې نيه دهنگي د ژي
"ريفراندم" بدا، نه و يش تووړه ببوو و پو نيشاندا نسي
"سره خوښي" خوي دهنگي موخاليفي دا بوو (د)

کوردستانی جنووبییش چووہ ژئیرسہ رپۆشی تہ شکیلاتی حیزبی دیموکرات " (۱) .

لہ مہا ہا بادکۆمیتہ یہ کی شہش کہسی پیک ہا تبوووکسہ ہرچہ ندنا وی کۆمیتہ ی مہا ہا دیوو ، بہ لām بہ کردہ وہ ہہ موو حیزبی دیموکراتی کوردستانی ہل دہ سوورا ند . شہ ندا مانی شہم کۆمیتہ یہ بریتی بوون لہ عہزیزی یوسفی ، رہ حیمسی سولتانیان ، کەریمی شووہ یسی ، غہنی بلووریسان و عہدوللا ئیسحاقی . بہ رپرسی کۆمیتہ لہ بانہ مہری سانسی ۱۳۳۲ہ وہ عبدالرحمن قاسملو بوو . (۲) ہرچہ ندئہم کۆمیتہ یہ چہ ندمانگ زیا تر دہ رتانی تیکۆشانی نیوہ ئاشکرای نہ بوو ہرچہ ندئہ ندا مہکانی بەگشتی تاقی کردنہ وہی کاری حیزبی واتہ سیاسی وتہ شکیلاتی بان زۆرکہم بوو ، بہ لām توانسی بناخہی ریکخرا ویکی پتہ ولہ کوردستان دا بمہزینی و بسہ کردہ وہ بسی بہ کۆمیتہ ی کوردستان ولہ دوا رۆژیش دا ہر بہم نا و تیکۆشانی خۆی درپژہ پی دا .

کۆمیتہ ی کوردستان بۆبلاو کردنہ وہی بیروبا وہری حیزبی دیموکرات لہ نیو کۆمہ لانی خەلک دا زۆری ہول دا و چہ ندین بہیانامہ ی بہ کوردی و فارسی بہ ناوی شہ و حیزبہ سولاد و کردہ وہ وزہ مینہ ی بۆبلاو کردنہ وہی رۆژنامہ ی " کوردستان " ،

(۱) - مارم صادق وزیری . گوشہ ای از خاطرات گذشتہ . ص ۳۸ .

(۲) - کۆمیتہ یہ کی مہ شوہ رتیش لہ " کۆنہ دیموکراتان " پیک ہا تبوووکہ ئەرکی ، کۆکردنہ وہی شہ ندا مانی کۆنی حیزب وراکیشانسی شہ خسیہ تہکان بۆلای حیزب بوو . لہ نیوئہ وانہ دا حوسینی فرووہ رلہ ہہ مووان چالاک تروفیدا کار تر بوو . (د)

شۆرگانی ناوه ندیی حیزب ، خوڤ کردکه یه کهم ژماره ی پاش
۲۸ گه لاویژده رچوو .

له شاره کان و ته نانه ت له گونده کانی نیش شانه کانی حیزبی
دروست بوون ، کۆمیتته ی جووتیاران دامه زرا که له ماسا وه ی
چه ندما نگ دا زۆرخیرا په ره ی گوت و جووتیارانی کوردستانی
بۆلای حیزب راکیشا . ههروه ها بۆیه کهم جار چه ندین کلاسی
کادری سیاسی بۆیه روه رده کردنی کادره کان پیک هات که
شاکامی کاره که بیان زۆربه سوودبوو .

ئوکا ته ریکخراوه کانی حیزبی دیموکرات له کوردستان
پێوه ندی ته شکیلاتی یان له گه ل حیزبی تووده هه بوو . (۱) له
ته نیشته هه یه ته نیجرا بی کۆمیتته ی ناوه ندی حیزبی تووده
که رۆلی ده فته ری سیاسی هه بوو ، له تاران کۆمیسۆنیکی
تایبه تی به ناوی "کاک" واته کۆمیسۆنی ئازربایجان و
کوردستان پیک هاتبوو که ئه رکی ، هه لسوورا ئه ندی کاروبساری
حیزبی ئه م دوونا وجه یه بوو ، پیک هه ئانی "کاک" وه ک
کۆمیسۆنیکی تایبه تی چه نده وی هه بوو . به ریوه به ریسی
فیرقه ی دیموکراتی ئازربایجان له ئیتران نه ما بوو هه روه ها
که ئیشاره ی پیکرا ئه م به ریوه به ری یه له ئازربایجانی
سووپیتی ته شکیلاتی خو ی دامه زران دیوو له ده ره وه تیگۆشانی

(۱) -- پێوه ندیی ته شکیلاتی ئه ومانا یه شی هه بوو که ئه گه ر
ئه ندا میک له مه ها با ده وه چروبا بۆتاران له وی به ئه ندانی
حیزبی تووده قبوول ده کرا و ئه گه ر له تاران نیش را ئه ندانیکی
حیزبی تووده ها تبا بۆمه ها با د ، ته نانه ت کوردیش نه ماسا ،
ده بوو به ئه ندانی حیزبی دیموکرات . (د)

خۆی درپژه پێدهدا، حیزبی دیموکراتی کوردستان نهلسه
دهره وهرپهرايه تیی هه بوونه له ژووره وه .

له وهه له وهرجه دا به پێوه به ریی حیزبی تووده نه
دهی توانی تهشکیلاتی خۆی راسته و خۆلسه ئازربایجان و

کوردستان دا به زینتیته وه وه ناوی حیزبی تووده
تی بکۆشی و نه به دروستی ده زانی گه شه م دوونا وجه گرینگه

له تیکۆشانی حیزبی بی به ش بن، بۆیه پریری دا وه گ به شه
کانی دیکه ی ئێران ریکخرا وه کان حیزبی له ئازربایجان و

کوردستانیش زیندوو بکری نه وه، پێره وی له سیاسه تی حیزبی
تووده بکه ن، ری نوێیی تهشکیلاتی له به پێوه به ریی حیزبی

تووده وه ربگرن، به لام ناوی فیرقه و حیزبی دیموکراتی
له سه ربی، له وکاته دا فیرقه ی دیموکرات را دیوی هه

دهنگی خۆی بلاوده کرده وه، "ئازربایجان" ئۆرگانی کۆمیتهی
نا وه ندیی فیرقه ش له با کۆده رده چوو، سه ره رای شه وه که

ژماره ی شه ندا مانی حیزبی دیموکرات له با کۆله چه ندکه س
تی نه ده په ری، شه وانیش له را دیو فیرقه را به زمانێ کوردی

به رنا مه یان بلاوده کرده وه ولا په ریک له چوا رلا په ری رۆژنامه ی
"ئازربایجان" بۆ شه وان ته رخا ن کرا بوو که

"کوردستان" و ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان
بوو. (1)

(1) - شه م "کوردستان" له سه ر ما وه زی 1326 هه تا با نه مه ری
1340، 1337 ژماره ی لی ده رچوو، "کوردستان" به شیک بووله

رۆژنامه ی "ئازربایجان" و شه م کاره په یما نا مه ی فیرۆز

له بهر شه م هویا نه بوو که "کاگا" پیک ها تبوو. بهر پوه بهری
 حیزبی تووده بهم شیوه یه ناوی فیرقه و حیزبی دیموکراتسی
 ده پاراست و چونکه به بوونی را دیوور و ژنا مه له یه کیستی
 سوویتی له م برپا یه دا بوو که بیرو پای سوویتی به کسان
 شه و یه که شه م دووریک خرا و ده بهی بمیننه وه، به کس سرده وهش
 مه مووکا روپاری حیزبی له ئا زربا یجان و کوردستان خستبوه
 ژیر چا وه دیری خوی.

له سیاسی بهر پوه بهری حیزبی تووده دا سه باره ت به
 کوردستان سه رلی شیواوی به دی ده کرا، هه یئه تی شیجرا یسی
 زور جا رری نوینی یان بووریک خرا وی کوردستان شه وه بوو که به
 باشتر بهر پوه بردنی سیاسی حیزبی دیموکرات گوئی له
 را دیو فیرقه را بگرن. به لام را دیوی فیرقه نه ک هه رئا گای له
 هه ل و مه رچی نیو خوی کوردستان زور که م بوو به لکو و هیندیک
 جا رده نگ و باس ولیکدا نه وهی شه و تووی بلاوده کرده وه که به
 هیچ جور له که ل وه زعی راسته قینه ی ولات ریستیک
 نه ده که وت. (۱)

بیشه وه ریی وه بیرده هینا به وه که له ویش کوما ری کوردستان
 شه خسیه تی سه ره خوی سیاسی له ده ست دا بوو به به شیک له
 حکوومه تی میلیتی ئا زربا یجان له قه له م درا بوو. شه گه رچه ند
 هه زا رنه نامی فیرقه له ده ره وه "ئا زربا یجان" یان
 ده خوینده وه، "کوردستان" خوینده ری زیا تر هه رخ سو دی
 نوو سه رانی بوون. شه م "کوردستان" به نمونه ش نه گه یشته
 دهستی شه نامانی حیزب له نیو خوی کوردستانی ئیران. (د)
 (۱) - بو نمونه کا تیک پاش کوودیتای ۲۸ گه لایزعه لیسی

"کاک" لەسێ کەس پێک ھا تێبوو، لەبەرپرسی کە ئەندا مەسی
 ھەبێتەتی ئیجرائی حیزبی توودەبوو و دوو ئەندا م کە یەکیان
 بەرپرسی کوردستان و ئەوی دیکەیان بەرپرسی ئازەربایجان
 بوو. (1) بەرپۆھەری حیزبی توودە ئەوکاتەش بەباشی
 تێنەگە یشتبوو کە چ ھێزیکی شوێنگیر لە کوردستان دا ھەبێت .
 ھەرپۆھەش بایە خێکی زۆر کە مە بەرپۆھەری کوردستان
 دەدا . ھەرچە ئەکۆمیتە ی مە ھا بایە دزۆری پێ دا گرت و بە راستی
 ھەموو ئیمکانەکان تیکۆتسا ھەبوو بەلام رۆژنامە ی "کوردستان"
 تا پاش کوودیتای 28 ی گەلاویژدە رنە جوو . یان لە پتەر لە سەد
 کەس کە لە سەرانی سەری ئێران و ھەبۆفستوالی لاوان لە
 بوخارست نا و دران ، کوردستان تەنیا بەک نوێنەری

بەرپۆھەری

لە کوردستانیش و ھەزعیکی شوێنگیرانە ھا تەبێش رۆژی 26 ی

قازی کوری پێشە و قازی مە مە دجوو بۆلای شا و پەشیمان
 خۆی لە کردە و ھەکانی بایە دە رپۆری و ھەم جوو رقی و بێزاریی
 کۆمەلانی خەلکی کوردستانی بۆلای خۆی راکێشا ، رادیو
 فیرقە لە بەرنامە ی کوردیی خۆی دا بە عەلیی قازی
 ھەلدە گوت و بە نیشتمانە روە روتیکۆشەری دا دە نا (د)

(1) - تا کوودیتای 28 ی گەلاویژ بەرپرسی کوردستان مە مە
 صادق وزیر ی بوو و بەرپرسی کاکیش دوکتور حوسینی جە و دە ت
 پاش کوودیتا کە مە مە صادق وزیر ی گیرا و زیندانی کرا ،
 عیدالرحمن قاسملو بوو و ھەبۆفستوالی کوردستان و موھەندیس
 عەلەوی کرا بەرپرسی "کاک" . (د)

گه لاوږيا ش تڼک شکانې کووديتا ، په کيک لسسه گه وره ترين
 خوږيشاندا نهکانې شاري مهها بادپيک هات ، زورکس که تا
 شه ووه خته به نه پيني کاريان ده کردوخويان ده شاردوه لسه و
 خوږيشاندا نه داخويان شاکرا کردوخه لک په کدهنگ ها واريان
 ده کرد: " سرؤشه شاهی خاشين به غدانيوه رقيت بسی " .
 به پيشنياري نوينهري حيزبي ديموکرات خه لکي مهها بادبه
 شووروهه به جانوه په سندیان کردکه ناوي په هله وي له سر
 شه قامي هره گرينگي شاري مهها باده له بگيري ونساوي ۲۵ي
 گه لاوږي له سره ردا بنري . ۲۵گه لاوږيه هم روؤزي هلاتني شاو
 روؤزي سرکه وتني خه لک به سرکه ونه پرستي وشيمپريالييزم
 دابووره هم روؤزي دامه زانې حيزبي ديموکراتي کوردستان .
 بويه زورره وابووکه گه وره ترين شه قامي مهها بادناوي بنري
 ۲۵ي گه لاوږي .

۴- کودیتای ۲۸ گه لاویژ

شا کامی ریفراندۆمی رۆژی ۲۰ می مانگی گه لاویژ —————
 را گه پهن درا وده رکهوت که زۆری خه لک دهنگیان به
 هه لوه شانندی مه جلیس داوه، شه و شاخرزهنگی مه ترسی بوویژ
 ئیمپریالیزم و کۆنه په رستی که زوو ترده ست به کاربن، لسه
 راستی دا شا کامی ریفراندۆم ته نیا هه لوه شانندی مه جلیس
 نه بوو، به لکو و پشتیوانی له سیاستی گشتیی موسه ددیق و
 ههروه ها ده برینیی رق و بیزاریی کۆمه لانی خه لکی ئیوان له
 سیاستی سه ره ئیمپریالیزمی شا و له ریژی می پا شایه تی بوو،
 له نیوه شه وی ۲۵ گه لاویژی ۱۳۳۲ داسه رهنگ نه سیری که
 فرماندهی گاردی شاهه نشاهی بوویه تانک و هی —————
 نیزا می په وه جوو بوۆ مالی دوکتور موسه ددیق، به ناوی شه وه پیی
 رایگه یه نیی که ئیدی وهک سه رۆک وه زیرنه ما وه وه فرمانیی
 شای پی نیشان بدا، هیرش بوۆ مالی موسه ددیق سه ره ت —————
 کوودیتا بوو، به لام شه وهی ره سه ره نه کهوت و به یانیسی رۆژی

۲۵ گه لاویڅه بهری پووچدل بوونه وهی کوودیتا بلاوبسووه .
 سا که له پتیش دا پتیش بینیی پیویستی کردبوو ، له را مسه ره وه
 سواری فرۆکه بوووه لات بو به غدا ، له ویش را چوو پوروم . بسم
 جوړه سی روژی میژوویی له تاریخی خه یاتی گهلانی شیران دا
 دهستی پی کرد ، کومه لانی خه لک له سر نه که وتنی کوودیتا و
 هه لاتنی سازوړشادمان بوون وله زورجیگا به کرده وه ها تنه
 مهیدان ودهستیان کرد به خو پتیشاندان ودروشمی کومار ،
 کوماری دیموکراتی وکوماری توده یی ، له زورجیگا له سر
 دیواره کان نووسرا . (۱)

به داخه وه شادمانی وکه یف خو شیی خه لک له به
 سرکه وتن هه سی روژی خایاند ، شیمپریا لیزم هه م
 هیزه کانی خوی نه هینا بووه نیومه پیدان وه روا له ه
 دا بوو . روژی ۲۸ گه لاویڅه ناردن هیندیک ته شسی و
 لات ولوتی بو نیوشه قامه کانی تاران کوودیتا دهستی پی کرد و
 به گرتنی رادیوی تاران ، نیزیک به نیوه پو کوودیتا چی به کان
 به که م سرکه وتنیان وه دهست هینا . له پاشان به یارمه تیی
 جاسووسانی شمیریکایی ، زاهدی که له مالیکي شمیریکایی

(۱) - نووسینی دروشمی "جمهوری دمکراتیک" "جمهوری
 توده ای دمکراتیک" له لایه ن هندا مان ولایه نکرانی حیزبی
 توده وه ، زورکه س له به ریوه به رانی جه به هی میلیتی تو قاند
 وله ها وکاری له که ل حیزبی توده دا زیا تر دوودل
 کردن . (د)

خوی شار دبووه، چوو بۆمه رکهزی رادیوورای گه یان دکه لسه
 لایه ن شا وه به سه رۆک وه زبردیا ری کرا وه. شه مجا شه رته شی یسه
 کوودیتا چی به کان هیرشینکی توندیان برده سه رمالی دوکتور
 موسه ددیق وسه ره پای شه وبه ره به ره گانی یه ئا زایا نه یه که لسه و
 ماله دا کرا سه رنه ناجا م دوکتور موسه ددیق نا چا ربوو ماله کسه ی
 به چی بیلی ورا بکا، چونکه له شار ستان کان شه رته ش لسه
 پیش دا ئا ما ده کرا بوو، به بلابوونه وه ی خه به ری کوودیتا له
 رادیو، له ته وای شیران ده سه لاتی به ده سه وه گه رت،
 کوودیتای دژی گه لیبی ۲۸ گه لاویژ سه رکه وت.

حکومته شی نیشتمان بی موسه ددیق زۆربه ها سانی رووخا، زۆر
 ها سانتر له وه ش رووخا که ده سه ت پیش خه رانی کوودیتا
 ولایه نگرانی موسه ددیق چا وه پروان بوون، شاله رۆم گه رایه وه و
 دووباره ده سه لاتی به ده سه ته وه گرت وسه رده می ره شه ی
 نیستبادی شاهه نشاهی بۆ ۲۵ سالی دیکه له ئی شیران دا
 ده سه تی پئی کرد. شوینه وار یک له ئا زادی نه ما ور یک خه راره
 دیموکراتی ونیشتمان یه کان له سه رانه ری ئی شیران دا
 که وتنه به ره هیرش.

هویه گانی سه رکه وتنی کوودیتای ۲۸ گه لاویژ به کورتنی
 شه مانه ن، ههروهک گوتمان هیزی دژی گه ل یه کپار جه بووو
 ئیمپریالیزم وکۆنه په رستی له سه رلایردنی حکومته تی دوکتور
 موسه ددیق ریک که وت بوون، به لام هیزی گه ل هه ر له نا کوکی دا
 ده ژیا، شه ونا کوکی به له رۆژه گانی ۲۵ و ۲۸ گه لاویژیش دا
 ده رکه وت له وکاته نا سکه دا موسه ددیق نه ی توانی ده زگسای

ده ولته تی و به تا یه تی شه رتهش بخاته ژیر چا وه دیر بی خوی ،
 روژی ۲۸ی گه لاویژ شه رته شی به کان دژی شه مروویست... ی
 موسه ددیق راهستان. کومه لانی خه لکیش بو پشتیوانی لسه
 حکومه تی نیشتمانی نه هان دران ونه ریک خران.

نوو سه رانی لایه نگری حیزبی تووده ویستوو یا نسه و
 ده یا نه وی به رپرسا به تیبی شکستی جوولانه وه وه سه رکه وتنیسی
 کوودیتا بخته سه ره شانی موسه ددیق وتنه نیا موسه ددیق بسسه
 تا وانبار دانین. هیندیکی دیکهش هول ده دن تهنیا
 به رپوه به ریبی حیزبی تووده به به رپرسی تیک شکانسی
 جوولانه وه وه سه رکه وتنی کوودیتا له قه لم بدن. هیچ کسام
 له وان به جوونتیکی به ته وای راست و دروست نین.

دوکتور موسه ددیق ولایه نگرانی هه تا روژی ۲۸ی گه لاویژ
 ناماده نه بوون له گه ل حیزبی تووده له به ره به کی به کگرتوو دا
 بن. چونکه تا داواروژیش ره نگه شیما نیان به وه بووبی کسه
 بتوانن له گه ل شه مریکا دژی شیمپریالیزی شینگلیس ریک
 که ون و به خدیالی خویان له نا کوکی نیان دوو
 شیمپریالیزم که لک وه رگرن. شه وکه لک وه رگرتنه ره نگه تا
 ۳۰ی بووشپه ری ۱۳۳۱ شیمکانی هه بووبی. به لام له پاشسان
 شیمپریالیزی شه مریکا به ره به ره که ههستی به مه ترسی کرد ،
 بووبه پشتیوانی ده ربا روسیا سه تی بریتانیا له شیران دا ،
 شه وکا ته ده بو موسه ددیق زورلی برا وانه تر به را مبه ربنسه
 شیمپریالیزی شه مریکا ش راهستانیا ، راست روژیک پییش
 کوودیتا واته شیوارهی ۲۷ی گه لاویژ ده ولته تی موسه ددیق

وادیاره له سه ردا خوازی هه ندرسین با لئوژی شه مریکسا
 حکوومه تی نیزامیی دا مه زران دکه نه تیجه که ی پیشگیری له
 هاتنی هیزی ریکخرا وه گه لی به کان بۆمه یداننی خه بات بووه .
 کوودیتا چی به کان له وه با شترین که لکیان وه رگسرت .
 مه به ست شه وه به که ده وکتور موسه ددیق به را مبه ره به ئیمیریا لیزه
 می شه مریکا و تارا ده به کیش به را مبه ره شاه تادا واروژ
 قاتعیه تی پیوستی له خوئی نیشان نه دا ورؤژی کوودیتاش
 هه تا سه رکه وتننی کوودیتا چی به کان هه ره به ده زگای ده وله تی و
 شه رتهش خوش بین بووه . بۆیه به شیککی زؤری مه سنوولیه تننی
 سه رکه وتننی کوودیتا ده که وپته سه رشانی موسه ددیق .
 ته نا نه ت شه گه رقه کانی کیان نووری له پیوه تندی له گه ل رؤژی
 ۲۸ گه لاوتزدا راستیش نه بن ، راستی به کیان تیدا به که
 موسه ددیق پیی خوش نه بوو حیزی تووده راسته و خوبیت
 مه یدان وپشتیواننی لی بکا . شه وکاتهش که ئیدی ئیمکاننی
 شه وپشتیواننی به نه ما بووه کوودیتا سه رکه وتننو ، دا وای له
 حیزی تووده کرده بپته مه یدان ، به لام ئیدی درهنگ بیسووه
 شه مجارهش حیزی تووده پیی خوش نه بوویا پیی نه ده که
 حکوومه تی موسه ددیق بیباریژی . (۱) به لام
 شه گه ره به شیکک له مه سنوولیه تننی

(۱) - کیان نووری ده لی به یاننی رؤژی ۲۸ گه لاوتز ته له فوننی
 بۆموسه ددیق کرده و مه نرسیی کوودیتای پی را گه یان سووه ،
 به لام موسه ددیق گوتوو یه تننی جیی نیگرانی نی به وه سه ره
 وه زع دا زاله . که نجوه رۆته له فوننی بۆکر دۆته وه موسه ددیق

سەرکه ووتنی کوودیتای ۲۸ گه لایژده که ویتسه سرشسا نی
 موسه ددیق، شه وه سه هیچ جۆر تک له مه سئوولیه تی به رپۆیه به را-
 نی حیزبی تووده که م ناکا ته وه . شه وان له لایه کـــــــــــــــــه وه
 موسه ددیقیان به نوینه ری بورژوازی داده نا وله لایه کـــــــــــــــــی
 دیکه شه وه کیا نووری شیددی عاده کا که رۆژی ۲۸ گه لایژده
 موسه ددیقیان پرسپوه که بینه مه یدان یا نا ؟ سه یر شه وه یسه
 حیزبیک که خۆی به حیزبی جینی کریکار داده نی، له نوینه ری
 بورژوازی که سپی ئیجازه ده که بو شه وه ی به را مبه ر یسه
 کۆنه به رستی و ئیمپریالیزم رایوه ستی؟ راستی شه وه یه که
 حیزبی تووده شه وکی خۆی له ورۆژه نا سکه دا به حنی نه هیئسا .
 حیزبی تووده شه وکا ته شه کانا تیکی زۆری هه بو و ده ی توانی
 ریکخرا وه به هیزه کانی خۆی له تاران و به تاییه تی ریکخرا وی
 جه ندسه دکه سی شه فه رانی تووده یی وه کار یخسا . زۆر
 خۆبیشاندانی گرینگ بئیشتر نیشانی نابوو که حیزبی تووده ،
 شه که ر بیه وتی ده توانی له ما وه یه کی که م داده یان هه زار و
 یگره سه دان هه زار که س بئینیتته شو شه قامه کانی تاران . به لیم
 رۆژی ۲۸ گه لایژهیچی نه کرد . بئجگه له وه ده ر که وت کـــــــــــــــــه
 حیزبی تووده تارا ده یه کی زۆر هه ر شه و سیا سه ته ی ما بو و کـــــــــــــــــه
 جیا وازی به کی زۆری له نئوان موسه ددیق و ده سه لاتـــــــــــــــــی
 حوکمداری دیکه دا نه ده نا و سەرکه ووتنی کوودیتای نـــــــــــــــــی
 روودا و یکی زور گرینگ نه بو و ته نا نه ت زۆر که س له نئو حیزبی

وه لای داره ته وه تازه هیچی له ده ست نایه با حیزبی تووده
 هه رچی ده توانی بیکا . (د)

تووده و بهر پتوه بهرانی شه و حیزبه دا هه بوون که پئیان خوش
 بووده ولته تی موسه ددیق پرووخی.

پاش سهرکه وتنی کوودینای ۲۸ گهلاوتز له لایهن کوومیتهی
 ناوه ندیی حیزبی تووده و هه نا میلکه بهک ده رجووبه ناوی
 "نا میلکه ی ۲۸ گهلاوتز"، نپوه روکی شه و نا میلکه به به
 ته وای ده ری ده خست که بهر پتوه بهری حیزبی تووده شه و
 یا به خهی به کوودینا ندها و هه و ته نا نه ت که وتنی حکوومه تی
 موسه ددیقی شی بی کاره سا تیکی گوره نه بووه. بهر شه و به
 که چه ندر و ژ پاش سهرکه وتنی کوودینای ۲۸ گهلاوتز له لایهن
 بهر پتوه بهری حیزبی تووده و هه ری نوینی بهک ده رجووکسه
 ریگخرا و هکان له سهرانی سهری شیران داخویان بو را به رینی
 چه کدارانه نا ماده بکه ن. شه و ری نوینی به له کوردستانیش به
 ریگخراوی حیزبی دیموکراتی کوردستان گه بیته مساووی
 مانگیگ زیبا تره هول دراهه رچی چهک هه بوو که به نسیبه تی شه و
 کاته که میش نه بوو له کوردستان کو بکریتته وه. ته نا نه ت به ره
 به ره هیندیک ده ستش بیک ده هاتن بو شه وهی که بین به پۆلی
 چه کدار.

به لام پاشان هیچ باسنگ له را به رین نه ما. کاتنگ چه ند
 مانگ پاش سهرکه وتنی کوودینای ۲۸ گهلاوتز نوینی بهری
 حیزبی دیموکرات له تاران شه و هه سه له بهی له گسه
 بهر پتوه بهری حیزبی تووده هینا به گۆرتی و هلامه که بیان شه وه
 بوو که بریار و بوور و ژی ۳۰ گهلاوتز کرده وه به کی چه کدارانه
 بهر پتوه بچی، به لام ده رکه وت که شه و کاره هه له و نا دروسته و
 بهر نا که وئی و بو به حیزب وازی لی هینا. بهر شه وه بوو که
 بریاری و ازلی هینان له را به رینی چه کدارانه بیان به

ریکخراوه کانی شارستانه کان رانه گه یا ندیسوو .

دیاردیه کی سهیری دیکه شه وهیه که له وکاته وهه تا شیتا له نووسراوه کانی حیزبی تووده دایه تا بیهتی شه وانهی که له لایهن بهرپتوه بهری به وه پاش سهرکه وتنی شوژی شیتان له سهرکوودیتای ۲۸ گه لاویژ نووسران، ته نانه تا له کتیبیکیش دا که له لایهن جه وان شیروه نووسراوه که نساوی " تجربه ۲۸ مرداد " ه شیشه ره بیکیش به نامیلکه هی " ۲۸ ی گه لاویژ " نه کراوه که پاش سهرکه وتنی کوودیتا وهک پلاتفورمی کۆمیتهی ناوهندی بلوکرایه وه، زور لیکدان ه وه نه نتیجه - گیری له ونا میلکه به دا هه سوون که شه که ره شیتا بخرینه سه بهر جاوی خوینهران، ده رده که وی که بهرپتوه بهرانی حیزبی تووده تاج راده بیک له شکستی جوولانه وهی ساله کانی ۲۲ - ۱۳۳۰ دامه سئوولیه تیان هه یه وتاج راده بیک بهرام بهر به میژوو و گه لانی شیران تا وانبارن، بهرپتوه بهری حیزبی تووده بۆسه ریوش دانان له سهر مه سئوولیه تی خۆی و پا کانه کردن بۆسیا سه ته جه وته که هی خۆی له ره وتی میلی کردنی نه وت داله نامیلکه هی " ۲۸ ی گه لاویژ " دایه م جوړه نیژوری - یافی ده کرد " . . . له م قونا خه دایه هۆی کزی نیسی پیرو لیتاریا و به شاری نه کردنی چالاکانه ی جووتیاران له بزووتنه وهی شوژگی ترانه ی دژی نیمبریا لیستی دا بهرپتوه بهری جوولانه وه له ده ست بورژوازی دایه که مه یلی سازشکارانه ی هه یه وله خه یات دژی نیمبریا لیزم دا دوودل و در دۆنگه . " (۱)

(۱) - " درباره ۲۸ مرداد " نشریه مرکزی حزب توده - ایران

بهمن ماه ۱۳۳۲ صفحه ۰۱۲ (د)

به مجۆره به ریتوه به ریبی حیزبى تووده مه سئوولیبه تسی
 شکستی بزوتنه وهی نیشتمانى ده خسته سه ر شه ستوی جه به سى
 میلی، له نا میلکه ی " ۲۸ گه لاویژ " داها تمبوو که خه لاسک
 ئا مادەبى شه وهیان نه بوو به ره نگاری کوودیتا بن و حیزبى
 تووده شه به ته نیا هیچی پی نه ده کرا! هه روا بزانه خه لاسه
 سیریا ن چوو بوو که حیزبى تووده پیش کوودیتای ۲۸ گه لاویژ
 هاواری ده کرد " کوودتا را به جنگ ضد کوودتا مبدل میکنیم، "
 نامیلکه ی ۲۸ گه لاویژ ده لئى: "ته گه رکارى کى گشتیبى
 چه کداراته مان کردیا، شکست و سه ر کوو تکردن توند تر ده بوو و
 ئیمه پیشهنگى پیشهنگا ئیمان له تیک هه لچوو نیکى نا به را به رى
 بى ئا مادەبى گشتى داله ده ست ده دا، " (۱) دیاره شه وگا ته کهم
 کهس ده یزانی که حیزبى تووده سازمانیکى شه فسه ریبى چه نسد
 سه دنه فهرى هه به که زۆر له شه ندا مانیا ن خا وه نى پۆستى زۆر
 گرینگ و ناسک بوون، به لام له پاش ئاشکرا بوونى سازمانى
 شه فسه رى ده رکهوت شه قسه به چه ندی بووچ و بى مانایه، سه یسر
 شه وه به که هه ره وه ک ئیشاره مان پى کرد، پاش کوودیتای ۲۸
 گه لاویژ پیش بىنى گرا بوو که به پیچه وانەى سیرورای هیند ئى
 کهس ئیران وه ک، یونانى لى ئایه و دیکتا تۆرى نا توانى بوو
 ما وه به کى زۆر له ولات دا سه قا مگیربى، میژوو نیشانی دا که شه
 پیش بىنى به چه ندنا دروست بوو، (۲)

(۱) - "درباره ۲۸ مرداد" ص ۶۹، (د)

(۲) - پاش بلا بوونه وهی "درباره ۲۸ مرداد" ده رکهوت
 که له به ریتوه به ریبى حیزبى تووده داله سه ر شه نامیلکه به

چارەمەین پەلینۆمی بەرینی کۆمیتە ی ناوەندیی حیزبی توودە لە مانگی یوو شەپتی ۱۳۳۶ دالە یەکی ئی سۆوی ئی گێرا کەرەنگە یەکی لێ دیموکراتی ترین کۆیوونە وەکانی ئۆرگانی بەرپۆ بەر یی حیزبی توودە بوو، ئە و پەلینۆمە "نا میا کە ی ۲۸ گە لاوی ئی" رە دکر دە وە و هێند ی بر یاری زۆر بە جی داکە نە ها تەند ی، بۆ نموونە ئی شارە بە هێند ی لێ کدا نە وە کانس ی ئەم پەلینۆمە بکە ی.

"بەرپۆ بەر یی حیزب لەباتی ئە و ی لە دروشمی "میللی کردنی سەختی نە و تە لە سەرانی سەری ئێران دا "لایەنگ سەری بکا کە کۆمە لانی بەرینی خە لک پش تیوانی یان لێ دە کرد و دە کرا بێ ی ئە سە سیک بۆ یە کێ ئی گشت هێزە کانی دژی ئیمپریا - لیستی، دروشمی هە لۆه شان دنی بر یی رنامە ی نە و تی جنووب و میللی کردنی ئە و ی بە رام بەر یە دروشمی جە سە ی میللی هێنا یە گۆر ی."

"ئەم بۆ جوونە جە و تە بۆ تۆ مە تە نا رە واکانی دژمان سی ئیمە زە مینە ی خۆ ش کرد کە یە مە بە ستی زە بر وە شان دن ل سە شی عتبار ی حیزب، حیزبی ئیمە یان تا وان یاردە کرد کە لە گە ل ئیمپریا لیزم ساز شتی کرد وە."

"ئامادە نە بوون، خاف ل بوون، نە بز ووتن و بوون بە ککک،

→
 نا کۆکی هە یە و تە نیا بە شیک لە بەرپۆ بە رانی لە بێ ئۆ لۆ کرد نە وە ی ئەم نامیلکە یە دادە ستیان هە بوو، بە گورت سێ نامیلکە ی ۲۸ گە لاوی ئی شانە ی کزی و سەر لێ شیوا و ی سە تە وای بەرپۆ بەر یی حیزبی توودە بوو (د)

له کوودیتای ۲۸ ی گه لاویژ داخه تا بیه کی زۆررا شکی ساوی به پرتوه به رییه .

جیگای سه رنجه که پاش شوژی شیران به پرتوه به رانیسی حیزبی تووده نهک هه رپییان خوش نه بوو که سیک بریاره کانی پلینۆمی چواره می سالی ۱۳۳۶ یان وه سیربخا ته وه ، به لک وو کیا نووری له نووسرا وه کانی خۆی دازه خنه کانی پلینۆمی چواره می له پرتوه به ریی حیزب به ئاشکرا ره دکرده وه .

شگه رله م به شه دایاسی سیاسه تی حیزبی تووده زۆر به سه دریزی کرا و بایسی مه شوولییه تی حیزبی دیموکراتیسی کوردستان له سه رکه وتنی کوودیتا دانها ته گۆرئ هۆیه کھی روونه ، شه وکا ته حیزبی دیموکرات وه ک رتیکخرا و نیکی حیزبی تووده تی ده کۆشا و سه ره خۆیی بریار دانی نه بوو و جایی له رینۆینی به کانی به رییه به ریی حیزبی تووده له تاران بریبوو ! بۆیه میژووی حیزبی دیموکرات له وسالنه داله گهل میژووی حیزبی تووده گری درا وه .

به سه رکه وتنی کوودیتای ۲۸ ی گه لاویژ سه رده مینگی نوی له میژووی گهلانی شیران وه هرو هاله میژووی حیزبی دیموکرا تی کوردستان داده ست بپده کا ، سه رده می خه باتی توندوتیژ دژی شیه تبادی ره شی شاهه نشاهی که تارۆژی ۲۲ ی رینسه - ندانی ۱۳۵۲ واته ۲۵ سالی ته وا و دریزهی هه بوو .